

TALLINNA 32. KESKKOOL

JANEK VAAB

11.B KLASS

ANDRUS KIVIRÄHKI ISIKUSTIIL

JUHENDAJA: EHA AARE

SISSEJUHATUS

Andrus Kivirähk on üks populaarsemaid Eesti kirjanikke, kelle raamatuid loetakse nii kodudes kui koolides. Eriti sobib Kivirähki lugeda raamatuhuvilistel, kellele sobib lihtsasti loetav tekst, kellel on hea huumorisoon ning kellele meeldib leida seoseid teiste raamatutega. Lisaks tasub Kivirähki lugeda ka raamatuvõõrastel inimestel, sest temast on mitmed oma lemmiku leidnud. Otsustasin teha oma uurimistöo just sel teemal, sest ei leidnud andmebaasidest analoogilist tööd ning Andrus Kivirähki tekste olen alati huviga lugenud. Oma uurimistöös soovisin teada saada, mis on Andrus Kivirähkile iseloomulik ehk mis ta nii populaarseks teeb.

Uurimistöo eesmärk on anda ülevaade Andrus Kivirähki isikustiilist, tema poolt kasutatavatest keelekujunditest. Oma uurimistöo jaoks valisin välja neli Andrus Kivirähki raamatut ja neli Rahva Oma Kaitse raadiosaadet. Neist kirjutasin välja keelekujundeid ning selgitasin neid.

Uurimistöo „Andrus Kivirähki isikustiil“ koosneb kahest sisupeatükist, millest esimene peatükk on teooria. Sealt saab teada, mis on stiil ja milliseid kujundeid keeles esineb. Teises peatükis on Kivirähki raamatute ja raadiosaate Rahva Oma Kaitse analüüs. Peatükk on jaotatud raamatute järgi alapeatükkideks ning alapeatükid omakorda punktideks vastavalt teooriaosas välja toodud keele kujunditele. Uurimistööks sain materjali neljast raamatust: „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“, „Liblikas“, „Mees, kes teadis ussisõnu“, „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“. Lisaks raamatutele analüüsisin Andrus Kivirähki isikustiili Raadio 2 koduleheküljelt Rahva Oma Kaitse saateid järelkuulates. Teoreetilises osas kasutasin kolme õpikut, kahte suuremat kokkuvõtvat teost, kahte artiklit kultuuriajalehest Sirp ning internetiallikaid.

SISUKORD

1. ISIKUSTIIL.....	4
1.1. Teaduslik stiil.....	5
1.2. Ametlik stiil	5
1.3. Publitsistlik stiil	6
1.4. Kõnestiil.....	6
1.5. Ilukirjanduslik stiil.....	6
1.6. Sõnavalik.....	7
1.6.1. Neologismid	7
1.6.2. Arhaismid.....	8
1.6.3. Vulgarismid	8
1.6.4. Kujundlikud väljendid	8
1.6.5. Võrdlus.....	9
1.6.6. Intertekstuaalsus.....	9
1.6.7. Barbarismid.....	9
1.6.8. Dialektismid.....	9
1.6.9. Ironia, grotesk	10
1.6.10. Stiilivärving ja -varjund	10
2. TEOSTE JA SAADETE ANALÜÜS	11
2.1. „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“	11
2.1.1. Ironia ja grotesk raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“	12
2.1.2. Arhaismid raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“	21
2.1.3. Vulgarismid raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“	21
2.1.4. Kujundlikud väljendid raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“.....	22

2.1.6. Intertekstuaalsus raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“	25
2.2. „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“	31
2.2.1. Iroonia, grotesk romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“	31
2.2.2. Vulgarismid romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“	34
2.2.3. Võrdlused romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“	34
2.2.4. Intertekstuaalsus romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“	36
2.2.5. Kujundlikud väljendid romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“	37
2.3. „Mees, kes teadis ussisõnu“	38
2.3.1. Iroonia ja grotesk raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“	38
2.3.2. Vulgarismid raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“	42
2.3.3. Kujundlikud väljendid raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“	43
2.3.4. Võrdlused raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“	43
2.4. „Liblikas“	44
2.4.1. Iroonia, grotesk raamatus „Liblikas“	44
2.4.2. Kujundlikud väljendid raamatus „Liblikas“	46
2.4.3. Võrdlused raamatus „Liblikas“	47
2.4.4. Vulgarism raamatus „Liblikas“	47
2.5. Raadisaade Rahva Oma Kaitse.....	48
2.5.1. Stereotüübid.....	48
2.5.2. Probleemid ja mõtted elust enesest	54
KOKKUVÕTE	57
SUMMARY	59
KASUTATUD KIRJANDUS	60

1. ISIKUSTIIL

Erinevad inimesed mõtlevad ja talitavad erinevalt. Sõltuvalt töö valikust võivad inimese olemust ka teised rohkemal või vähemal määral näha. Andrus Kivirähk on kirjanik, tema mõttekäigud on loetavad paberil ning kuuldavad raadios.

Igal kirjanikul on oma probleemid, ideed ja kirjanikuanne, mis tingivad tema loomingu erinevuse teiste kirjanike loomingust. Iga küps kirjanik erineb teistest ainevaliku, tegelaste, süžee, kujundite, žanrite ja keele iseärasustega. Sellist kirjaniku ideelist ja kunstilist omapära nimetatakse kirjaniku stiiliks. (Sööt 1966: 160)

Stiili omapära avaldub sõnavalikus, sõnade ühendamise viisis, fraasi- ja kujundikasutuses ning lausestuses, grammatilises vormistuses ja isegi ortograafias (Mäger 1993: 7).

Inimese stiil võib avalduda ka kindlas idees oma nime käänamisel. Kirjanik Andrus Kivirähk eelistab säilitada nime kuju: „Ise käänan oma nime nii, et jätan k-tähe alles, nii et siis Kivirähk : Kivirähki. Ma muidugi ei solvu, kui keegi mu nime teistmoodi kasutab,“ sõnab ta ja lisab: „Vahel, kui mul on vaja iseenda kohta midagi internetist otsida, proovin isegi kõik variandid läbi: Kivirähi, Kiviräha, Kivirähu...“ (Talvist 2013)

Iga kirjaniku stiil on tihedalt seotud tema loomingumeetodiga ehk põhimõtetega, mille alusel toimub ainekujundamine kunstiteoseks. Juhtivat osa etendab seejuures kirjaniku esteetiline ideaal ehk temale omased, kaasaja elupraktikal rajanevad kujutlused inimeste ja elu täiuslikkusest, mille kohaselt ta peegeldab loovalt, kunstiliste kujunditega tegelikkuse kõige olulisemaid ning tähtsamaid külgi. (Sööt 1966: 161)

Algselt märkis kreeka sõna *stylos*, ladina *stilus* pulka, millega kirjutati vahatahvlile. Kirjutusvahendi nimetusest kujunes hiljem kirjutuslaadi iseloomustus. Sajanditeks jäi *stiil* kirjaliku kõne iseloomustusest üldisema tähendusega kategooriaks, mida hakati kasutama ka kujutava kunsti, muusika, rõivastuse, mööbli ja muu kohta, nii et stiilimõiste sisuks sai „väljendusvahendite ühtsus“. Edasi avarus see mõiste inimtegevuse kõikvõimalikesse valdkondadesse: spordis hüppestiil ning jooksustiil; kuuleme räägitavat käitumis-, juhtimis- ja tööstilist ning isegi elustiilist. Nõnda ei käi *stiil* enam isegi tegevuse tulemuse, vaid tegevuse enda omapära kohta. XVIII sajandi prantsuse loodusteadlase ja kirjaniku Buffoni kuulus lause iseloomustab hästi stiilimõiste avardunud tähendus: „Stiil – see on inimene ise.“ (Mäger 1993: 5)

Sõnad eri erine üksnes tähenduse, struktuuri ja grammatiliste tunnuste poolest, vaid ka stilistiliselt. Sõnade sama tähendus ei taga sugugi, et nad oleksid erinevas kontekstis võrdselt sobilikud. Sõnade stilistilisi tunnuseid on sobiv jälgida sünonüümide varal.

Üldkäibeline ja neutraalne sõna sobib väga erinevates seostes. Piltlikult öeldes võib asja kujutada nõnda, et neutraalne sõna (näiteks *ilus*) on värvitu, ülejäänud aga värvilised; *kena* ja *nägus* erinevad varjundi ehk nüansi poolest. Stiilivärving märgib sõna kujunenud stiiliomadusi ehk tunnuseid, mis võivad aja jooksul muutuda. (Mäger 1993: 8)

Stiilide liigituse kohta puuduvad keeleteadlastel ühtsed arusaamad. Stiililiigid nagu teaduslik stiil, ametlik stiil, publitsistlik stiil, kõnestiil ja ilukirjanduslik stiil erinevad üksteisest nii oma sotsiaalse tähenduse kui keelevahendite valiku poolest. (Villand 1978: 35)

Teos oma lõppkujul koosneb lihtsamatest elementidest, mis omavahel ühinedes moodustavad järjest keerukamaid alaühikuid. Sisuline struktuur, kõikide osade ja omaduste vastastikune koosmõju ja paigutus, moodustab teose vormi. Kunstivormi tähtsaks elemendiks on kompositsioon, mis tähistab osade ja terviku omavahelisi seoseid. (Villand 1978: 10–11)

1.1. Teaduslik stiil

Teadusliku stiili kasutusala hõlmab inimese intellektuaalset sfääri, peegeldab mõistuslikke protsesse ja on suunatud mõistusele. Ülesehituselt on ta maksimaalselt loogiline, esitusviisilt objektiivne. Enamasti on teaduslik tekst suunatud kitsale erialaauditooriumile. (Villand 1978: 35–36)

1.2. Ametlik stiil

Ametlik stiil hõlmab ametlike dokumentide keelt: otsused, määrused, aktid, protokollid, käskkirjad, seletuskirjad, volitused, diplomaatiline kirjavahetus. Ametliku stiili põhifunktsiooniks on informeerimine, mõnel määral ka kommunikatsioon. Seetõttu on ametlikus stiilis sõnastus lühike, selge, rangelt ühemõtteline. Vastavalt väljakujunenud traditsioonidele iseloomustab seda nii ülesehituslik kui sõnavaralinegi stamp. Ametlikus stiilis esinevaid sõnakordusi („käesolevaga pöördume“, „ülal märgitud“, „seoses järgnevaga“) ei loeta stiiliveaks. (Villand 1978: 36)

Ametliku stiili tunnus on umbisikulisus, millega kaasneb ametikeele abstraktsus. Jutustava esitluslaadi asemel kasutatakse määravaid, konstateerivaid väljendusi. Olevikuaeg ametliku stiiliga testis võib tähendada kohustatust. Ametliku stiili ideaaliks on täpsus ja ühemõttelisus, samal ajal vältides olustikulist konkreetsust. (Mäger 1993: 98–99)

1.3. Publitsistlik stiil

Publitsistliku stiili funktsioon lähtub vajadusest informeerida, veenda ja mõjutada. See on suunatud väga erinevale auditooriumile kõikvõimalike kommunikatsioonivahendite vahendusel. Lugejale-kuulajale esitatav informatsioon peab olema konkreetne, hõlpsasti vastuvõetav ja emotsionaalselt mõjuv. Sõnavara iseloomustab kohanimede, asutuste, arvsõnade, kuupäevade ja rahvusvaheliste sõnade suur osatähtsus. (Villand 1978: 36–37)

1.4. Kõnestiil

Kõnestiilis väljendub kõige ilmekamalt keele tähtsaim funktsioon – vahendada inimeste igapäevast suhtlemist. See hõlmab kõiki eluvaldkondi, alates inimese ühiskondlikust ja tööalasest tegevusest ja lõpetades intiimeluga. Kõne loomulikuks esinemisviisiks on dialoog. Vahetu kontakti võimalus kõnepartneriga toob kaasa mitmeid stilistilisi iseärasusi, näiteks lihtlausetes suur osakaal. Väljendus pole grammatilises mõistes täiuslik, sageli puuduvad olulised lauseliikmed. Kõnestiilile on iseloomulik seegi, et mõte formeerub „käigu pealt“ ehk peaaegu üheaegselt kõnelemisega. Sellest tulenevalt võib kõnestiili puhul tähele panna viimistlematust, ebajärjekindlust, mittevastavust kehtivatele keelenormidele. Teistes stiilides ebakohased familiaarsed, jämedad, koomilised väljendid on siin omal kohal. Kõnestiilil on suur mõju teistele, eriti ilukirjanduslikule ja publitsistlikule stiilile. Kõnestiil etendab tähtsat osa rahvuskeele igavesti kestvas arenguprotsessis. (Villand 1978: 37)

1.5. Ilukirjanduslik stiil

Ilukirjandus on üks kunstiliike, mis erineb teistest paljude tunnuste, kõigepealt aga oma lähtematerjali poolest. (Villand 1978: 42). Villand, viidates J. Lotmanile, kirjutab: värv, kivi ja heli, mis on aluseks kujutavatele kunstidele ja muusikale, pole hoopiski seda, mis on keelelis-kõneline tegelikkus kirjandusele. Esimesel juhul on tegu surnud, teisel juhul aga juba eelnevalt töödeldud materjaliga. (*Ibid.*: 42–43) „Kirjaniku materjal on elus materjal, millest omakorda luuakse uus elu. Nõnda leidub kirjandusteose stiilis neid elemente või õigemini nende võimaluste edasiarendust, mis keeles ja kõnes juba etteantult eksisteerib [...] kuid mitte mehaanilise ülekande mõttes, vaid seda taas struktureerides. Kirjandusteos on küll ka keeleline kommunikatsioon, kuid poeetilise kõnetalitluse tasandil on nähtav, et ta pole keelelise materjali pelk kogum, vaid uue struktuuriga ehitus.“ (Siirak 1971: 436)

Ilukirjandust eraldab kõigist teistest sõnalise väljenduse vormidest kujundilisus. Kujund on piltlik kujutus, mille kaudu peegeldatakse loovalt ning üldistavalt elu olulisi ning iseloomulikke külgi. Ilukirjandusteose kujundid annavad edasi inimeste olemust, mõjudes lugeja tunnetele ja mõtetele suure jõuga. (Sööt 1966: 18)

Ilukirjanduslike teoste oluline omadus on tüüpilisus, mis on iseloomuliku, olulise ja seaduspärasuse esile tõstmine kujutatavas nähtuses või olukorras. Et kirjandusteose huviobjektiks on inimene, avatakse tüüpilisust inimese iseloomu ja tema saatuse kujutamise kaudu. (*Ibid.*: 22–23)

Ilukirjandusliku teose üheks tähtsaimaks eelduseks on teose sisuline ühtsus, mis koosneb teose teemast, probleemist ja ideest. Teema ülesandeks on koondada teose sisu terviklikuks. Probleemiks nimetatakse kirjaniku poolt tõstatatud elulist küsimust. Teose idee on üldine seisukoht, mis järeldeb tema poolt esitatud probleemi lahendamisel. (*Ibid.*: 43–45)

Kirjaniku ülesandeks on teos üles ehitada lugeja jaoks võimalikult arusaadavalt, lugeja peab mõistma kujutatava terviklikku pilti ning olema idee poolt kaasa haaratud. Selle saavutamiseks tuleb teos üles ehitada läbimõeldud süsteemis, mida nimetatakse kompositsiooniks. (*Ibid.*: 46–47)

1.6. Sõnavalik

1.6.1. Neologismid

Neologismid on uued, keelde lisanduvad sõnad ja keelendid. Neid saab kirjanik kasutada oma keele rikastamiseks (Sööt 1966: 60).

„Neologism võib tähistada uut mõistet (*faksima, õendus, euroskeptik, erastamisväärtpaberid, kepikõnd, kobarkino, mälupulk, naabrivalve, pensionisammas, perearst, piraatkassett, riulifirma, turvavärav* (kaubamajas), *keskkonnahoidlik, lendav taldrik, must kast*) või tulla mõne senise keelendi asemele või kõrvale. Neologismiks peetakse ka tuntud keelendi rakendust täiesti uues tähenduses. Nt on uudistähendus sõnadel *seirama* (keskkonnakaitses, sõjanduses, infonduses jm), *rohelised*, argikeeles sõnadel *metallist* kui *heavy metal*’i huviline, *miksima* e kokku segama, *tankist* e variisik, *triiip* e pulbriline narkootikum. (Neologismid, historismid ja arhaismid)

1.6.2. Arhaismid

Eesti Keele Instituudi koduleheküljelt võib arhaismide kohta lugeda järgmist: Arhaism on tänapäeval teise samatähenduslikuga asendunud sõna (aga ka väljend või vorm), mis aitab nüüdiskeeles luua ajaloolist koloriiti. Nt *heris* ehk petis, nurjatu, kelm, *hüüs* ehk vara, hüvis, *joht* ehk teps, küll mitte; *amak* ehk kuni; *kuumatõbi* ehk palavik; *väekargamine* ehk deserteerumine; *lõhna andma* ehk valu andma, läbi sõimama, läbi peksma; *läigitaja* ehk arst.

Arhaismid on vananenud ning elavast kõnekeelest kõrvale jäänud sõnad või keelendid. Arhaisme esineb peamiselt teostes, kus kujutatakse kauget minevikku, seal on nende ülesandeks aidata kaasa vastava ajaloolise koloriidi loomisele. Arhaismidega liialdamine võib teose keelt risustada, takistades lugejal teksti mõistmist. Seetõttu tuleb arhaisme kasutada vaid tõsise kunstilise vajaduse puhul. Arhaismidega iseloomustatakse ka tegelaste kõnemaneeeri. Tänapäeval arhaismidena esinevad sõnad kuulusid mineviku kirjanduses enamasti tavalise sõnavara hulka. Seetõttu tuleb arhaismide määramisel silmas pidada teose kirjutamise aega. (Sööt 1966: 59)

1.6.3. Vulgarismid

Vulgarismid on prosaismide hulgast eraldatud kõnekeeles jämedamad sõnad, mis esinevad ilukirjanduslikus tekstis. Vulgarismid on lubatud juhtudel, kui nende kaudu saab näidata tegelaste harimatust ja toorust. Autori enda keeles on vulgarismid tavaliselt sobimatud.

(*Ibid.*: 63)

1.6.4. Kujundlikud väljendid

Kujundlikkus keele erinevatel tasanditel on puht keeleline nähtus. Iga kujundit tuleb seletada ja analüüsida keelenähtusena. Kõla-, sõna- ja lausekujundid on mingis mõttes hälbed tavapärasest keelekasutusest. Kujund on markeeritud keelend. Oma olemuselt ei ole kujundlikkus keele eriomadus. Kujundlikkusele on omane tavalise ja ebatavalise suhe, mis avaldub teadlikkus või alateadlikkus võrdluses. Kujundlikkus on üks arvukaid mehhanisme, mis tagab keele toimivuse ja tõhususe.

Näiteks *Meie läksime metsa* on neutraalne, *Metsa läksin ma ja metsa läksid sa* kujundlik lause. (Mäger 1993: 46–47)

Igasuguse kunstilise kujundi olemus seisneb kunstiloomingule omases tegelikkuse taas- ning ümberloomises, see on konkreetse vormis väljendatud kunstiline üldistus. Eriline koht kujunditel on metafoorikal, kujundi loomises viisil, kus ühe nähtuse tähendus kantakse üle teisele mingisuguse sarnasuse alusel. (Villand 1978: 55)

1.6.5. Võrdlus

Võrdlus on esemete, nähtuste kõrvutus sarnaste tunnuste alustel. Võrdlusalustena esinevad enamasti olulised tunnused, mille kaudu määratakse esemete suhted ja sarnasused. Võrdlusalus võib mõnikord ebamääraseks jääda. Võrdluse liikmeid seovad tavaliselt võrdlussidesõnad *kui, nagu, otsekui*. Võrdluse analüüs seisneb võrreldavate nähtuste ühistunnuste leidmises. (Mäger 1993: 52–53)

1.6.6. Intertekstuaalsus

Intertekstuaalsus tegeleb märkide ja tekstiosiste kandumisega ühest märgisüsteemist (tekstist) teise. Väljendab kirjandusteose eriomast seotust teiste teoste ja tekstidega. (EE 2006)

1.6.7. Barbarismid

Barbarismid on kontekstis esinevad võõrkeeltest pärit sõnad või väljendid, mis ei kuulu keele tavalisse sõnavarasse. See on üheks sõnavara allikaks, mida saab kasutada tegelaste kõne või käitumise iseloomustamiseks ning individualiseerimiseks. (Sööt 1966: 61)

1.6.8. Dialektismid

Dialektismid on tavalises kontekstis esinevad murdesõnad ja -väljendid. Dialektisme esineb kirjandusteoseis eeskätt tegelaste kõnes, et näidata nende territoriaalset kuuluvust, ühiskondlikku ilmet või professionaalseid iseärasusi. (Sööt 1966: 60–61)

1.6.9. Iroonia, grotesk

Iroonia on peen, varjatud, kaudne pilge; kõnekujund, kus millestki kõneletakse pilkeks teadlikult vastupidist sellele, mida mõeldakse. *Heatahtlik, kerge, varjatud, nukker iroonia. Üleolev, sapine, lõikav, kibestunud iroonia. Saatuse iroonia.* (EE sub kirjandus)

Grotesk on jämekoomiline, kunstikavatsuslikult liialdav ja moonutav tegelikkuse kujutus, vastandnähtuste ühendamine ja põimimine. (*Ibid.*)

Seega on iroonia peen huumor, kaudne pilge; grotesk teadlikult liialdav tegelikkust moonutav tegelikkuse kujutis.

Koomika kutsub lugejais esile lõbu ja naeru. Arvatakse, et koomika olemus esineb mingi vastuolu, kontrasti ootamatus ilmumises. Koomika on lai mõiste, see võib olla nii pehme huumor kui halastamatu sarkasm. Nende vahele mahub suur hulk varjundeid, mis erinevat viisi meie emotsioone rikastavad. (Villand 1978: 13)

1.6.10. Stiilivärving ja -varjund

Samatähenduslikud sõnad võivad üksteisest stilistiliselt erineda, sõltuvalt kõneolukorrast. Stiilivärving näitab sõna stiilitunnuseid ja -omadusi. Aja jooksul võib stiilivärving muutuda. Koidula isamaa-armastusest inspireeritud hüüatus *Mu lehkav isamaa!* on tänapäevaks tähendust muutnud. Tänapäeval vastab Koidula mõttele ja tundele heavärviline sõna *lõhnav*. Sõna *lehkav* põhitähendus *lõhnav* on säilinud, kuid stiilivärving muutunud negatiivseks – *halvasti lõhnav*.

Sõna stilistilist värvingut võivad mõjutada: 1) intensiivsus: (*väga*), *meeletult*, *hirmsasti* – mitteneutraalsed sõnad on jõulisemad; 2) tundeväljenduslikkus: nt *rooga võtma*, *neelama*, *kugistama*, *puukima*, *jõhverdama*; sõna tundeväljenduslik värving on väga püsiv ning ei muutu enamasti eri kontekstides; 3) hinnanguline suhtumine: *viinanina*, *joodik*, *veinisõber*; 4) kuuluvus mõistepiirkonda – mingile eluvaldkonnale tüüpilised sõnad, nt *eeldada*, *tõestada* – seotus ametliku stiiliga. (Mäger 1993: 7–8)

2. TEOSTE JA SAADETE ANALÜÜS

Teoste ja saadete analüüs on jaotatud viide ossa, millest neli on romaanid: „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“, „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“, „Mees, kes teadis ussisõnu“ ja „Liblikas“. Iga romaan on jaotatud teooriaosas selgitatud keelekujundite põhjal eraldi alapeatükkideks. Viiendasse peatükki on kokku koondatud dialoogid raadiosaatest Rahva Oma Kaitse. Viies peatükk koosneb kahest suuremast alapeatükist: „Stereotüübid“, mille alla koondasin raadiosaates esitatud stereotüüpseid karaktereid ja mõtteviise; ning „Probleemid ja mõtted elust enesest“, kus on saates esinenud dialoogid rahvastikuprobleemide teemal ning mõtterännakud Netflix'i teemadel.

2.1. „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

1995. aastal astus avalikkuse ette 25-aastane Andrus Kivirähk, kes avaldas valiku oma kolumnidest, mis olid ilmunud Päevalehes ja Rahva Hääles, raamatus „Ivan Orava mälestused ehk minevik kui helesinised mäed“. Raamat on fiktiivne elulugu, mille keskmes on väsimatu ning ausameelne Eesti vabadusvõitleja. Kivirähk pilkab enam-vähem kõike, mis on eestlaste jaoks pärast iseseisvuse taastamist püha, ja saavutab mõju just ekstreemsete satiiriliste liialdustega. Sel viisil naeris Kivirähk oma kaasmaalaste hurraapatriotismi üle ja vabastas lummusest nii mõnegi rahvusliku müüdi, mille kohaselt on näiteks kõik eestlased head ja kõik venelased halvad. (Hasselblatt 2016: 655–656)

„Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“ sõrendab halastamatu, aga südantsoojendava nostalgialja kaudu esimese Eesti Vabariigi tänapäevaks müütiliseks muutunud olemisviisi. Kivirähk loob enesepeegeldava rahvusmütoloogia, lisades tekstile kõnekaid detaile, rõhutades retoorilisi figuure ning tugevdades opositsioonipaare. (Annus jt 2001: 664)

Raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“ leiab minategelasena eestiaegse sepa Ivan Orava, ultrarahvuslase, kes jutustab Eesti ajalugu esimese vabariigi ajast kuni taasiseseisvumiseni. Teoses on palju absurdust, Kivirähkile omast „üle võlli“ stiili, aga ka viiteid muule kirjandusele (vt 1.6.8 Intertekstuaalsus), samuti palju groteskses stiilis viitamisi Nõukogude Venemaale (vt 2.1.8 Viited Nõukogude Liidule) ja kujundlikke väljendeid (vt 2.1.6 Kujundlikud väljendid).

2.1.1. Iroonia ja grotesk raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

Kivirähk kasutab Ivan Orava tegelaskuju, et terava sarkasmi ja irooniaga pilada ning absurdsete, kohati ülevõimendatult terava huumoriga juhtida tähelepanu ühiskonna probleemidele, peamiselt eestlaste halvustavale hoiakule venelaste suhtes.

Pätsi vapside vastasuse pilamine, endise Eesti riigitegelase Jaan Tõnissoni karskustegevuse pilamine, vihje Tartule kui ülikoolilinnale: *Mõnikord ratsutas Pätsi juurde sisse ka kindral Laidoner. Siis eraldusid nad kahekesi kuskile nurka ja pidasid nõu, kuidas vapsidest jagu saada. Ei põlatud ka külaliste arvamust küsida. Arupidamine käis suure hoo ja tulisusega ning lõppes viimaks alati sellega, et vapside juht Artur Sirk, pea ees, aknast alla visati. Vahel sõitis Tšaikaga Tartust Tallinna kolmas Eesti Vabariigi suurmees Jaan Tõnisson. Ta oli väga lõbus sell, koguni väike viinanina. Kui ta napsis oli, jagas ta tänavail kõigile šokolaadi. Kuna Tõnisson Tartus elas, oli ta väga tark ning oskas isegi liblikate keelt.* (Kivirähk 2001: 8)

Kivirähk alustab sündmuse kirjeldust eemalt: *Mõnikord ratsutas...* Arupidamise kirjeldamiseks kasutab Kivirähk väljendeid *suure hooga* ja *tulisusega*, mis mõjuvad presidendi ja külalise dialoogi kirjeldusel grotesksena. Arupidamise lõpp on ootamatu, sõna *viimaks* viitaks justkui pikale protsessile ning aknast välja viskamine selle lõpptulemuseks, mida võimendav *pea ees*, loob sündmusest koomilise ja groteskse mulje. Tekib algriim: Tšaikaga Tartust Tallinasse. Kivirähk pilab Jaan Tõnissoni karskusliikumist, luues tolles raamatus temast alkoholilembese mehe. Taaskord algriim *Tartu – tark* ja ulmevaldkonnast liblikate keele valdamine lisab tekstile veelgi absurdsust.

Viide eestlaste töökusele: *„Näe, himu on tööd teha! Ei jõua kevadet oodata, lähen, panen kohe kartulid maha,“ vastas taat. Nii oli igal öösel, ja juba kuuendaks jaanuariks olid isal kõik aasta tööd tehtud ning ta läks uue jõulupuu järele.*

Kivirähk jätkab raamatut, võttes stereotüübi, antud juhul eestlaste töökuse, ning kirjutab sellele absurdse näite. *Himu on tööd teha!* näitab eestlase soovi ning *Näe* lause ees mõjub sõnu otsivana, tundest ajendatult eneseväljendusena. *Isal on juba kuuendaks jaanuariks kõik aasta tööd tehtud*, mis on liialdusega loodud absurdsus ja groteskne stiil.

Teiste vähemuste kommete pilamine: [...] – *ka rahvusvähemustele oli Eestis antud vabad käed. Kui ikka mõni mustlane soovis hobust varastada, ei pannud seda keegi pahaks. Kui tartlane sõi toorest koera, ei kutsunud keegi politseid.* (Ibid.: 10)

Taaskord kasutab Kivirähk stereotüüpe – mustlaste petmised ja vargused. Lisaks kõrgem poeetiline, ilukirjanduslik stiil, kus teole ei järgne tagajärg, vaid eitavas kõneviisis paralleelselt toimuv sündmus. *Ikka* sündmuse ees mõjub hinnangut, antud juhul negatiivset, andvana ning toore koera söömine absurdsusena.

Viide 20. sajandi 30ndate lõpuaastatele Eesti Vabariigis: *Veidraid asju juhtus – nii näiteks võisid ühel hommikul varased jalutajad näha suurt linnuparve, mis oli taevasse moodustanud sõna „Brežnev“.*

Kuna raamat on kirjutatud kronoloogiliselt ja ajaloosündmustega osaliselt vastavuses, siis jõuab Kivirähk perioodi, kus oht Nõukogude Liidu agressioonile suveräänse Eesti Vabariigi suunas oli saamas reaalsuseks. Brežnev oli Nõukogude Liidu riigitegelane ning linnuparve kirjutatud nimi oli kirjutatud ettekuulutusena.

Saaremaalt tõusis hauast üles Suur Tõll. Aeglaselt sammus ta mere äärde ja kukkus partsti vette. Nii tekkis Muhu saar.

Johannes Lauristini kui kommunistliku ideoloogia toetaja negatiivsesse valgusesse panemine: *Vabariigi ajal oli Tallinnas kena komme, et õhtul kella kuuest seitsmeni liikusid kõik inimesed trotuaaril lustakal polkasammul. Ühel päeval kepsutasin minagi tänaval, kui järsku nägin – astub minu ees keegi mees, hiiglaslik hundikoer käekõrval ja ei tantsigi. See mees oli Johannes Lauristin. (Ibid.: 11)*

Kivirähk vastandas oma eestimeelsele Ivan Orava karakterile kommunistlikult meeletatult Johannes Lauristini, kellele ta kohe halvustava varjundi andis. Hiiglaslik hundikoer viitab millelegi hirmsale ning tähtis on Lauristini suhtumine – tema ei tantsi polkat ehk vastandab end kodanlikule korrale. Groteskseks teeb teksti kindlal kellaajal polka tantsimine, mis on ka vaadates ajastut väga irooniline, kuna tantsu, eriti polkat, peetakse enamasti lõbusate sündmuste märgiks. *Lustakas* võimendab iroonilisust ning *kepsutasin* on positiivse tooniga sõna.

Kivirähk võttis ajaloolise Molotovi-Ribbentropi pakti ning lõi sellest karakteri Pakt: *Pakt oli inimene, kes kogu oma elu jooksul tegi häbi eesti rahvale. Ta oli lipitseja, tallalakuja ning süldisarnane mees. Juba varases nooruses asus too Hiiumaalt pärit solgihing otsima mõnd ülemust, kelle ees roomata. Paraku olid Eesti juhid ausad ning õilsad inimesed. Neile lipitsemine ei meeldinud. Nii juhtuski, et kui Pakt president Pätsi juures olles kõhuli viskus ja tema sokke püüdis suudelda, sai president väga pahaseks. „Tõuske kohe püsti,“ ütles ta. „Eestlane käib sirge seljaga!“ [...] Aga Paktile sirge selg ei meeldinud. Tema liikus ikka köökus ning kõveras, huuled pruntis, et kellegi kätt suudelda.“*

Kõik venemeelne on selles raamatus halvustavalt märgitud. Kivirähk leiutas paktist venemeelse karakteri, keda iseloomustas kui *lipitsejat, tallalakkujat, solgihinge ja süldisarnast meest*, mis kõik on väga halvustavad väljendid. Sellele ta vastandas kohe väga positiivse varjundiga *ausad ning õilsad Eesti juhid*.

Eriti heaks sõbraks sai Pakt Molotovi ja Ribbentropiga. Mis vigureid need kaks temaga küll ei teinud! Lõpuks tuli neile enneolematult jäle mõte – Moskvas Pakt ära sõlmida ja ühteaegu maailm kahte ossa jagada.

Kui kõht oli täis, käsutati Pakt laua peale ja hakati orjahinge sõlmima, ise sealjuures maailma poolitades.

„Mis tunne on?“ küsis Stalin Paktilt. „Hea,“ vastas lurjus õndsalt. „Tore on olla sõlmitud.“ (Ibid.: 16–17)

Viide ameeriklaste söömisharjumustele: *Jutustasin talle oma murest. Roosevelt sõi suu tühjaks, tõstis pooliku hamburgeri pea kohale ja karjus: „Ameeriklane toitub tervislikult!“ (Ibid.: 20)*

Kivirähk haarab lisaks Eestile ka materjali kogu maailmast ning tegi väga sarkastilise viite ameeriklaste kehvadele toitumisharjumustele, kui pani lausa ühe tegelase, ühe tähtsaima ameeriklase, Roosevelti, tõstma hamburgerit pea kohale ning karjuma tervislikust toidust.

Poolakate allveelaev Orzeli lugu Kivirähki sules: *14. septembri õhtul võis Tallinna sadamas näha jubedat pilti. Kaugel avamerel põgenes Poola riigile kuuluv allveelaev Orzel heleda kisa saatel ühe suure sõjalaeva eest. Läbi pikksilma oli näha, et tegemist oli venelaste soomuslaevaga Potjomkin. [...] Soomuslaev Potjomkin ei jäänud meetritki maha. Koledasti tätoveeritud nõukogude madrused ajasid juba pardal vett keema ning hakkisid sibulaid. (Ibid.: 21)*

Sündmuse kirjeldamist alustab Kivirähk meeleolu loomisega – *võis näha jubedat pilti*. Sündmuse kirjeldus algab eri pooltele varjundi andmisega, Poola allveelaevast tehakse kannataja pool, mida iseloomustab väljend *heleda kisa saatel* ja kuna see põgenes millegi eest, siis *suure* võimendab niigi negatiivse ja kurjakuulutava allveelaeva kujundit. Kirjeldamise kulminatsioon on nõukogude madruse kirjelduses, kus Kivirähk kirjutas nad olevat *koledasti tätoveeritud* ning poetiline väljend *ajasid vett keetma ning hakkisid sibulaid*, mis on toidu valmistamise kirjeldus ning tähendab suurt tapahimu.

Läbiv pila Jaan Tõnissoni karskusliikumisele: *„Miks Molotovi nimi kaks korda on kirjutatud?“ küsis Jaan Tõnisson, kes oli nagu ikka „heas tujus“. Päts hakkas talle seletama, et Tõnisson näeb kahekordselt ja peaks vähem jooma [...]“ (Ibid.: 26)*

Laidoner oli jällegi väga viletsaks jäänud, pidi trepist üles minnes mitu korda puhkama ja kui astmeid oli rohkem kui seitse, siis ka pisikese uinaku tegema. Tõnissonil oli aga see va viinaviga... (Ibid.: 33)

Kivirähk jätkas karske mehe Jaan Tõnissoni kujutamist joodikuna, andes talle topeltnägemise ning iseloomustas teda väljenditega *heas tujus*, mis tähendab purjus, lisades sellele võimendava asjaolu *nagu ikka*, mis jätab mulje, nagu nähtus oleks tavapärane, ning *viinaviga*, mis tähendab alkoholisõltuvust.

Ants Piibu nimega mängimine: *Aga kui allkirja andmise järg Ants Piibuni jõudis, vangutas Molotov pead. „Teie olete vist tulnud siia nalja tegema,“ ütles ta. „Miks te tähtsale dokumendile „Piip“ kirjutasite? Kas te „Tuut“ ei taha kirjutada?“ „Või „Sulpsti“?“ ironiseeris ka Stalin. [...] „Ärge!“ karjatas Piip. „Ma kohe!“ Ning ta võttis sule ja kirjutas: „Mustikas“.* (Ibid.: 36)

Kivirähk pilas nimega Piip, hakates sõnaga mängima. *Piip* on lisaks tubaka suitsetamiseks mõeldud vahendile ka hääliitsus, mida on ka selle sünonüüm *tuut*. Kivirähk jätkas hääliitsustega: *sulpsti* ning lõpetas arutelu teemavälise nimisõnaga. Sõnamängu lisamine teksti tekitab koomikat.

Viited eestlastest kommunistide väljavaadetele Nõukogude okupatsiooni alguses, viited isikukultusele Nõukogude Liidus: *„Aga kas mina saan ikka peaministriks?“ päris Vares. „Saad, saad,“ lubas Säre. Vares läikis näost. „Kas mulle kroon ka pähe pannakse?“ küsis ta. „Ei,“ vastas Säre. „Aga ära sellepärast kurvasta. Tühja sest kroonist. Saad ilusa kaabu ja hakkad sellega lehvutama.“ Vares palus veel, et uueks Eesti hümniks saaks laul „Vares, vaga linnukene“. Säre lubas selle peale mõelda.* (Ibid.: 42)

Kivirähk viitas punaeestlastele, kes soovisid uues valitsuses kõrget kohta saada. Unistus krooni pähe panemisest, mis on kombeks kuningatele, on liialdav ning kui sellele järgneb avaldus tuntud eesti laulu „Vares, vaga linnukene“ hümniks määramiseks, siis mõjub see koomilise sarkastilise viitena.

Petserlaste kui maainimeste pilamine: *Üks ettearvamatu petserlane näitas näpuga alles tärkavas taevas õhetava kuu poole, aga kuu, nagu lapski teab, seda ei salli! Viuhti! – tõmbas ta rumala mehe enda juurde. Teised petserlased peitsid sõrmed hirmunult taskusse.* (Ibid.: 49)

Viide president Konstantin Pätsi eestimeelsusele: *Nurjatud sidusidki presidendile punase kaltsu kaela. Ent oh imet! Vaevalt sai riivatu ja ropp riidetükk presidendi kaela puudutada, kui rätik sinimustvalgeks värvus.* (Ibid.: 58)

Osaline viide Piiblile, kus Jeesuse käes vesi veiniks muutus. Kommunistide sümbolikal viidatakse negatiivse tooniga: *punane kalts, riivatu ja ropp riidetükk*. Sellele vastandatakse sinimustvalge ehk Eesti lipu värvid.

Johan Laidoneri groteskses stiilis ülistamine: *Viimaks sain sotti, et Laidoner oli arreteerimise hetkel kuuseks moondunud. Jah, seal ta seisis, uhke jõulupuu! Päriladvas istus kuldne kägu. Kui ta korra kukkus, sai kusagil maailmas mõni vaenelaps õnnelikuks. Püssikuul teda ei võtnud ja kuuse peale ei hakanud ükski terariist.*

Kivirähk kasutas absurdsust ning moondas Jaan Tõnissoni eluta kuusepuuks, kellel on imevõimed – ükski terariist ei suutnud puud lõigata. Kivirähk annab puule positiivse omadussõna *uhke* ning kirjutas, et puu ladvas istub imevõimetega kuldne kägu. Selline liialdav absurdsus mõjub koomilisena.

Viide Jaan Tõnissoni arreteerimisele ja kinnipidamisele Nõukogude Liidu poolt: *Tõnisson oli neile oma siniste silmadega otsa vaadanud. Lõõmamehed jäänud väga vaikseks ja peitnud sõjariistad häbelikult selja taha. Siis oli Tõnisson kõnelema hakanud. Ta oli rääkinud Tartu rahust, Jüri Vilmsist ja Eesti iseseisvusaastatest. Sekka oli ta lugenud Koidula luuletusi ja Tammsaare aforisme. NKVD-lased puhkenud selle peale nutma. Nad olid avalikult oma patte kahetsenud ja palunud Tõnissonil end õpetada ning juhtida. Suured pisarad voolanud nende silmist. (Ibid.: 60)*

Sõnamäng sõnaga *side*: „*Jah, ma olen nüüd koputaja,*“ ütles Runnel uhkelt. „*Nad küsisid, kas meil oli Pätsiga sidemeid. Ma ütlesin, et oli küll ja viisin kogu oma marli neile.*“ (Ibid.: 65)

Sõnamängu lisamine teksti tekitab koomikat. Sõnal *side* on eesti keeles mitu tähendust: *side* teise inimesega, seotav riie vigastatud kehaosa ümber. Kivirähk mängib selle ümber osavalt, lisades ajaloolise tausta: president Konstantin Päts ning koputajad ehk informeerijad, kes uue võimu tulekul neile infot jagama hakkasid.

Sepa ameti ohtudest: *Piinamisi ma ei kartnud, sest sepa nahk on ju kõigega harjunud – kes jõudnuks lugeda neid kordi, mil ma oma töötoas kogemata sulatina sisse plartsatasin või rängast tööst väsinuna otse tulle magama jäin. Minule ei saanud NKVD timukad midagi teha. (Ibid.: 66)*

Kivirähk kasutab liialdust, seades raamatu pea- ja nimategelasele osalised imevõimed: peab vastu kõrgel temperatuuril sulatina sees ja tules. Kõigesse nõukogude võimuga seotud organitesse suhtub vastumeelselt: NKVD timukad. Lisaks loob neist nõrga ja saamatu mulje, rääkides kannatustest ning seejärel öeldes, et *mulle ei saa nad midagi teha*.

Viide venelaste alkoholilembusele: „Mina pole mingi Filimonov,“ vastas peremees. „Minu nimi on...“ Ta mõtles tükk aega. „Äh, ei tule meelde,“ ütles ta siis. „Ükspuha. Ja kui tahad arreteerida, eks siis arreteeri. Sõidame pealegi vangi! Ainult selle viinatünni – selle võtan ma kaasa!“ (Ibid.: 72)

Loob venelastest mulje, nagu hooliks nad vaid alkoholist: *eks siis arreteeri, sõidame pealegi vangi* – alistuvas stiilis laused, ning *viinatünni võtan kaasa*, mis on juba kindlas kõneviisis.

Viide eesti rahvuslaste suhtumisest nii venelastesse kui kaasmaalastesse: „[...] ning kui näiteks tiblud, korvid käes, metsa tulid, et enestele talvevarusid soetada, siis puhusime kuulmatut vilepilli ja kõik maasikad, pohlad ning puravikud jalutasid mõnda urguga varjule, nii et kommunistid tühjade kätega jäid ning talvel nälga kannatasid. Kui aga metsa tuli mõni vaene vanaeit, kellest me teadsime, et tal on kusagil keldris alles sinimustvalge lipp, siis korjasime tal ise korvid täis ja kandsime kojugi. (Ibid.: 80)

Parandasin ümberkaudsetele maameestele rauakraami, rautasin hobuseid, aga kui minu juurde tuli mõni selline limukas, kellest ma teadsin, et tal on sidemeid punaste šaakalitega, siis lõhkusin kõik tema vara ära ja andsin hobusele mürki. Oma põhimõtetest ma ei taganenud, heiskas inimesi igal vabariigi aastapäeval rahvuslipu ja laulsin valju häälega isamaalisi laule. (Ibid.: 84)

Kivirähk pilab marurahvuslasi, kasutades liialdust rahvuslaste suhtumise kirjeldamises. *Tiblade*, mis on üsnagi negatiivse varjundiga väljend venelaste kohta, eest võetakse toiduvaru ära ning jäetakse nad *nälga kannatama*. Eestimeelsele prouale: *keldris alles sinimustvalge lipp*, ollakse valmis vastu tulema ja *korvid täis korjama* ning *kojugi kandma*.

Kommunistide kohta kasutab Kivirähk ka negatiivse tooniga väljendit *punane limukas*, kelle suunas näitab ta vastumeelsust tõsiste kuritegudega: *lõhub vara ja mürgitab hobuse*. Eestimeelsust näitab Ivan Orav, *heisates rahvuslipu* ning *kõva häälega isamaalisi laule lauldes*, mis oli tol ajal rangelt keelatud.

„Meil on täpne informatsioon, et te sunnite isegi oma mesilasi koguma mett üksnes eestiaegsetelt puudelt. Kuhu see kõlbab?“ „Ma ei sunni,“ vastasin mina. „Need okupatsiooniajal võrsunud lilled ja puukesed ei anna lihtsalt korralikku mett. Nende meel on vere maitse.“ (Ibid.: 98)

Kivirähk kasutab liialdust, väites, et *okupatsiooniajal võrsunud taimede meel on vere maitse*, mis lisab tekstile koomikat. Teksti pehmendab *-ke lõpp nimetuste järel (puuke)*, mis on hellitav kõneviis. Lisaks näitab see positiivset suhtumist loodusesse.

Sõnamäng metsavendadega: *Aeg-ajalt kohtusime ka teiste vastupanuliikumistega. Tol ajal oli ju iga mõistlik mees kusagile peitu pugunud. Olid olemas soovennad, kes elasid*

mülgastes. Mullavennad redutasid maa all ning peitsid tiblade eest ära Eestimaa rikkalikud maavarad. Kõige karmimad mehed oli merevennad, kes elasid vees. Nemad pidasid juba meidki teatud mõttes kahtlaseiks, kuna nad ise väitsid, et ei suuda seista Eestimaa pinnal seni, kuni seda tallab ka võõrsõduri jalg. Protestiks kollektiviseerimise vastu kasvasid nad enestele soomused ja õppisid kudema. Minu arust läksid need mehed pisut liiale. Siis oli veel igasuguseid vendi. Olid kivivennad, keda vihkamine tiblade vastu oli ajanud lausa läbi halli kivi. Olid võravennad, kes elasid puude latvades, ning me kuulsime aeg-ajalt nende lõbusaid kilkeid ja kudrutamist, kui nad, rahvuslipp kõige ees, meie peade kohal ringi tormasid ning tuulega tantsu löid. Ka Kuu peal oli keegi, kas just vend, aga igal juhul rahvuslane, sest ta tegi alati jaanipäeval tuld. Ühesõnaga – igal pool olid omad. (Ibid.: 81)

Mitmed metsavennad olid laane elu seesuguse määrani omaks võtnud, et inimeste askeldused neile suisa tühised tundusid; küll aga nautisid nad samblike, sõnajalgade ning puukoore elu. Nad kasvasid ka ise juurtega mulda ja kattusid kukeseentega. Muidugi polnud taolistest pool-inimestest, pool-taimedest asja tibladevastases võitluses ning sinimustvalget lippu nad ka enam au sees ei hoidnud. (Ibid.: 83)

Kivirähk kasutab sürrealismi: inimesed muutusid pool-inimesteks, pool-taimedeks, kattusid kukeseentega ja kasvasid juurtega mulda.

Viide suhtumisest Stalini surma: Süüa käis mulle tegemas üks virk tüdruk naabertalust. Kord tuli ta jooksupäevale kesapõllu. „Stalin on surnud!“ karjus ta kaugelt. Rõõm oli nii suur, et tegin tüdrukule kohe abieluettepaneku ja tema võttis selle õnnest särades vastu.

Ainult keegi partorg ketras nõõri ümber pinnipuu oksa. „Mis sa teed, neetu!“ küsisin mina. „Poon enda üles,“ vastas partorg. „Stalin on surnud, mis minagi enam! Nagunii variseb varsti taevas maa peale ja päike kustub.“ Ei hakanud va punast takistama, soovisin talle jõudu ja läksin edasi, värske kaasa käevangus õhetamas. Külakiige juures istusid kaks miilitsat ja nutsid. Nende ümber seisis ülejäänud külarahvas, võttis taskusse peidetud kruusikestest salaja vett ning määris silma alla. Teisest taskust aga kougiti kringlit, šokolaadi ja muud head-paremat ning söödi heast meelest. Miilitsad töinasid ega märganud midagi. [...] „Mina, Orav, sõidan kuhu tahan!“ ütlesin ma uhkelt. „Nüüd on ju vana Joss surnud!“ Miilitsatele tuli nende lein meelde ja nad puhkesid uuesti nutma. (Ibid.: 84–85)

Kivirähk kasutab absurdsust ajaloos tähtsa sündmuse, Stalini surma, kirjeldamiseks. Kuna eestlaste seas tekitas see valdavalt positiivseid emotsioone, viitab ka Kivirähk sellele: abieluettepanek suurest rõõmust, heast meelest šokolaadi ja muud head-paremat sööma. Okupatsioonivõimu tõttu tuli eestlastel rõõmu varjata ning Kivirähk kirjeldab seda kui kruusikesest salaja võetud vee silma alla määrimine, mis pidi kujutama võltspisarate tekitamist. Kommunistidele tekitas see valdavalt negatiivseid emotsioone ning Kivirähk

kasutas nii seda kui venelaste suhtumist oma juhti kui isa kujusse, kõrgemasse, oma tekstis: Stalini-meelne mees tahtis enesetappu sooritada, kuna isakuju oli kadunud. Stalini surma tähendus venelaste jaoks väljendus sõnades *taevas variseb maa peale ja päike kustub*.

Pila surmast sirbi ja vasarani: [...] *mul istub surm esikus. Ootab seal, eide tassis juba minema, tahtis mullegi turja karata, aga ma lõin talle vana sandaletiga pähe ja karjusin: „Kuhu sa, sindrinahk, ronid, mul mälestused alles pooleli!“ Ei salli ma seda vennikest, surma nimelt. Ta ei ole Eesti mees. Käib ringi, vikat õlal. Aga vikat on peaaegu sama, mis sirp, ja kus on juba sirp, sealt pole vasargi kaugel. Aga seda, mida tähendavad sirp ja vasar, pole tarvis lapselegi seletada. Seda jälkust ei jõua kirjeldadagi!* (Ibid.: 89)

„Paljud herilased, näiteks, on juba parteisse astunud. Isegi putukate riik pole enam ühtne... Ja mis kõige hullem – sul on seinal Eesti Vabariigi vapp, aga hiljaaegu ma kuulsin, et kõige alumine lõvi tahab kah kommunistiks hakata! Nii on lood!“ Sel õhtul võtsin, tavalise ühe asemel, neli pitsi viina. (Ibid.: 99)

Vaat – näiteks Päts, tema oli tõesti kuldne. Tal oli reie siseküljel isegi kullaproov. Number 583! (Ibid.: 121)

Kivirähk kasutab kujundliku väljendi *kuldne inimene* sõna-sõnalt võtmist, mis muudab teksti groteskseks.

Praha kevad: *Kord, see oli 1968. aastal, tormas minu juurde sisse noor Jaan Kaplinski ja kisendas: „Prahas on kevad!“ „Kuhu tere jäi, poiss?“ käratasin mina, aga Kaplinski jooksis juba mööda aasa ja puistas end joovastusest hullununa meespealilledega üle. „Kloun...“ mõtlesin ma nõrdinult. „Mis tähendab – Prahas on kevad! Mõni ime! Igal aastal on kevad!“*

Aga tagasi Praha kevade juurde. Nii kaua keksiti ja kelgiti sellega, kuni viimaks Brežnev paar tanki vaatama saatis, et ega too kevad viimati sotsialismi ei ohusta. Jõudsid tankid Prahasse – aga seal oli vahepeal juba suvi saabunud!

Aga tänapäeva inimesed seda ei usu, kardavad tühipaljast tibra tanki. Mina ajasin neid omal ajal vana tuhvliga aiast välja. (Ibid.: 123–125)

„Issand halasta!“ ahhetasin mina. „Koodi-Jaan! Kuidas sa siia said?“ „Põrgust tulin,“ vastas Tõnisson. „Mispärast põrgust?“ küsisin mina. „Sa peaksid ju paradiisis olema!“ „Näed, ei ole,“ muigas Tõnisson. „Eks ma võtsin omal ajal liiga palju viina, niisuguse lastiga taevasse ei pääse.“ „Kas Päts on kah põrgus?“ küsisin mina ja pakkusin Tõnissonile hapukapsast. Jaan sõi, aga kuna ta oli läbipaistev, võis näha, kuidas kapsalibled Tõnissoni kõhus ringi käisid ja ära seedusid. See ei olnud just kena vaatepilt. Nihutasin kapsapanni Tõnissonist

kaugemale. „Ah Päts?“ kordas Tõnisson. „Päts määrati küll alguses paradiisi, aga kuna kogu tema rahvas põrgus oli, siis tuli temagi vabatahtlikult meie juurde. Eks see ole presidendi kohus.“ „Vaene Päts,“ ohkasin mina. „Õilis inimene!“ „Oh!“ lõi Tõnisson käega. „Pole tal põrgus häda midagi. Ta on Kuradiga suur sõber, see kinkis talle isegi sarved ja saba. Elab nagu lind oksal. Tule teda vaatama!“ (Ibid.: 130–131)

„Stalin käitus meil nii halvasti, et saatsime ta ära paradiisi,“ lausus Kurat. „Küll oli vastik tüüp! Noh, ma usun, et Vanajumal ta taltsutab. Vanajumal on nimelt väga raske käega mees, endine poksija, neeger.“ (Ibid.: 132)

Kivirähk toob teosesse sisse saatuse ironia – rahva eest seisnud Päts on põrgus, kuid miljonite surmas süüdistatud Stalin on paradiisis. Kivirähk ironiseerib tüüpilise kujutelmaga Jumalast, tehes temast endisest poksijast raske käega neegri. Tekstis on naturalismi jooni – kapsad kõhus.

Viide olümpiaregatile Tallinnas: *Tehti Tallinnaski mingisugune laevaregatt. Puha tiblade laevad olid kohale seilanud – Aurora ja soomuslaev Potjomkin ja aurik Teodor Nette ning mis kõik veel. Labane üritus oli. Inimesed topiti kõik mingisugustesse hiigelkostüümidesse ja sunniti punavingerdiste auks tantsima. Hülgeid kutsuti vigrideks, mis minu arust pole ei hülge ega ka õige eestlase nimi. Tundsin kord ühte pottseppa, kelle nimi oli Vigri. 1940. aastal, kui ussipuru Eestis võimu haaras, läks ta joonelt uute asjameeste poole üle. Oma truualamlikkuses laskus ta selleni, et toppis pähe laia äärega kübara, sarnanemaks vasaraga – ning painutas jala kaela taha – et see on siis nagu sirp. Noh, aga pärast ei tulnudki jalg enam kaela tagant ära ja see Vigri-nimeline pottsepp suri. Saate väga hästi aru, et niisugune vigrivärk ja muu olümpia mulle kaunisti närvidele käis. Polnud sel häbi ega au.* (Ibid.: 134–135)

Kivirähk kasutab groteskset stiili olümpiaregatile viitamisel. Vigri-nimisest maskotist lõi Kivirähk täiesti uue karakteri, lisaks läbi raamatu kestev kommunistide negatiivses stiilis kirjeldamine: *punavingerdised, ussipuru.*

Viide vanemate inimeste ebausklikkusele ja hirmule võõra ees: „Alguses on kodakondsus, siis titt ja lõpuks pole muud kui jõkke!“ kuulutas mu vanaema hauahäälega ja mu õed nutsid ja värisesid ebausklikus hirmus, ja mõned läksid võõrusesse ja vaatasid, ega neil see kodakondsus juba kuskilt välja ei paista, sest üks mõisapoistega hullati vahel ikka... (Ibid.: 204)

Viide maausulistele: *Valgesse Majja lendas hiiglaslik lind. Lind munes muna. Muna läks katki ja selle seest tuli välja nõel, mis omakorda pooleks murdus. Nõela seest aga astus välja sirgesejaline mees. „Ma olen Arnold Rüütel,“ ütles ta naeratades.* (Ibid.: 146)

Kivirähk annab varasemalt positiivselt kirjeldatud omaduse, sirgeseljalisuse, eestimeelsele Arnold Rüütlile.

2.1.2. Arhaismid raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

Selles romaanis esineb arhaisme, kuna teoses kujutatav ajajärk algab perioodist enne Teist maailmasõda ja kulgeb kuni Nõukogude okupatsiooni lõpuni. Mõningad tol ajal igapäevased väljendid on tänapäeval muutunud arhaismideks.

Uulits ehk tänav ja *voon* ehk lammas: *Tihtti nähti uulitsal lõbusalt vesteldes jalutamas hunti ning voona* (Kivirähk 2001: 7).

Props ehk peenike puit, antud lauses mõeldud peenikesi inimesi: *Tulge, viime need paar propsi kaldale* (*Ibid.*: 24).

Plass ehk jumetu, kaame: *Laidoner oli näost täitsa plass* (*Ibid.*: 29).

Kardavoi ehk linnapolitseinik: *Ta läks süljates ning Vene võime kirudes minema, nii et kardavoi uulitsanurgal teda valvsalt silmitsema jäi, [...]* (*Ibid.*: 33–34).

Kardavoi on ka ühtlasi russitsism, kuid oli kasutusel, sarnaselt *uulitsale*, kõnekeeles.

2.1.3. Vulgarismid raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

Raamatus „Ivan Orava mälestused ehk minevik kui helesinised mäed“ kasutab Kivirähk venekeelseid vulgarisme (*pljääd*, *pohui*) tegelase negatiivsuse rõhutamiseks, pannes tegelase kasutama robustset ja labast kõnestiili.

„Ah, znajete!“ ütles viimaks *Rei*, kes oli Venemaal elanud ja tundis sealseid kombeid. „*Pohui. [...]* *Pljääd!*“ (Kivirähk 2001: 33)

„*Sünge paik! Täna õnne, et me Leningradi ei lähe. Seal on veel hirmsam. Seal on vaskratsanik, kes ajab, pljääd, mööda uulitsaid inimesi taga. Pljääd!*“ (*Ibid.*: 34)

Suureks abiks olid meile poisikesed, kes, nagu eelnevalt kokku lepitud, ehtasid kõigi tiblade ja p...epugejate majade ette lumememme (*Ibid.*: 81)

2.1.4. Kujundlikud väljendid raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

Kuna romaan juhib tähelepanu marurahvuslaste mõtteviisidele, siis selle võimendamiseks kasutab Kivirähk palju kujundlikke väljendeid.

Negatiivsust rõhutav väljend *elukutselised ussid ja röövmõrtsukad* ja heaolu iseloomustav väljend *õitses õnn: Enne seda, kui elukutselised ussid ja röövmõrtsukad Eestimaa ära jagasid ning meile ora ihusse pistsid, õitses Maarjamaal õnn. Oli Eesti Vabariik.*

Paljude on aga alles neid, kes tol ajal elasid ja kellel meeles need hõbedased ning kuldsed päevad, mil iga õöl kostis Kuu pealt viulihelid ning isegi kase otsas kasvasid õunad. (Kivirähk 2001: 7)

Positiivsust iseloomustav väljend *õnnistatud aeg: Presidendiks oli sel õnnistatud ajal Konstantin Päts.*

Inimeste rohkust iseloomustav väljend *rahvast oli murdu: Inimesi oli Pätsi juures iga kord murdu.*

Puhtuse rõhutamiseks väljend *piinlikult puhas: Pätsi korter oli alati piinlikult puhas.* (Ibid.: 8)

Harmoonilist ja rahulikku elu iseloomustav väljend *idüll* ja Venemaa suuruse iseloomustamiseks kasutatud *elevant: Kogu selle idüllil litsus laiaks vene elevant* (Ibid.: 10).

Kõhima kukkuma ehk kõvasti kõhima hakkama: *Kui mulle miski sääsk suhu lendas ja ma kõhima kukkusin, puhkesid paljud ehmunult nutma.*

Hirmu naha vahele ajama ehk hirmutama, ehmatama: *Äkilisemad liigutused ajasid neile siiski veel hirmu naha vahele [...]* (Ibid.: 23)

Tuhatnelja ehk väga kiiresti ja *krussis närvid* ehk pingestunud, närviline: *Ta jooksis masinaruumi ja andis käsu tuhatnelja põgeneda. Madrusele, kelle närvid niigi krussis olid, ei tulnud käsku korrata. Laev hüppas paigast.* (Ibid.: 24)

Teist tooni võtma ehk meeleolu, kõneviisi vahetama: *Molotov aga võttis kohe teise tooni.*

Isikustamine; *riik tahab juhtimist* ehk seda on vaja juhtida: *Tööd on palju, riik tahab juhtimist.* (Ibid.: 28)

Ajalooratta käik ehk sündmuste kulg; *vaikus võttis maad* ehk jäi vaikseks: *Välguna lõi mu peast läbi mõte – nüüd tuleb kokku võtta kogu riigimehetarkus, nüüd tuleb tegutseda, nüüd*

tuleb anda ajalooratta käigule õige suund. [...] Igatahes võttis maad vaikus, täis pinget. Ära solkima ehk rikkuma: Sellega oli kogu ülev moment ära solgitud. (Ibid.: 29).

Hakkama panema ehk tegema: „Paar pauku paneme vähemalt hakkama!“ (Ibid.: 30)

Tühi kott ehk sisutu, tähtsusetu: „Juliusega koos ajaksime me tiblaid ainuüksi piitsaga laiali. Aga üksi olen ma tühi kott.“ (Ibid.: 31)

Ümmargune null ehk võimetu, tähtsusetu: Laidoner võttis oma isikutunnistuse, tõmbas maha sõnad „Johannes Laidoner“ ja kirjutas asemele: „Ilma Kuperjanovita ümmargune null“ (Ibid.: 32)

Valitsemisohje hoidma ehk valitsema: Päts seda muidugi teha ei saanud, kuna tema hoidis käes Eestimaa valitsemisohje. (Ibid.: 33)

Hing läks täis ehk vihastas; maatasa tegema ehk hävitama, tapma: Aga kui Uluots siiski tema kutset vastu ei võtnud ja hirmunult Rei selja taha puged, läks kasahhil hing täis ning ta karjus: „Ah, oled usku reetnud! Ma leian su üles ja teen maatasa, naru! Oled häbistanud meie isa habet! (Ibid.: 34–35)

Saba jalge vahel ehk häbistatult: „Küll te veel ükskord koju tagasi sõrgite, saba jalge vahel!“ pomises ta.

Ammuli sui ehk suu lahti: Tuglas jäi ammuli sui vahtima, kuni tuli Gailit ja sõbra koju viis.

Maakera pöördub itta ehk muutub venemeelsemaks: Maakera oli itta pöördumas (Ibid.: 40).

Kaardid tagataskus ehk lisavõimalused toimimisel ja otsustamisel: Ždanov püüdis kividega päikest puruks visata ja lõi oma varju noaga. Ta oli tigidusest lõhkemas. „Olgu!“ Üles ta viimaks. „Meil on veel kaarte tagataskus.“ (Ibid.: 48)

Näitan, kui kare on nõör ehk kedagi üles poomisega ähvardama: Muidu ma näitan sulle, kui kare on nõör. (Ibid.: 50)

Koonu pihta saama ehk kaotama: Pärast seda, kui mässumehed oli Kadriorus haledasti koonu pihta saanud, otsustasid nad minna vange vabastama.

Porri tallama ehk halvasti kohtlema: Vangitornides ootavad kodanliku korra raudsaabaste poolt porri tallatud õnnetud. (Ibid.: 53)

Hundijalavesi ehk viin: Ainult üks vana kalur istus trepil ja rüüpas hundijalavett (Ibid.: 60).

Punane hüään ehk selle raamatu kontekstis halvustavas stiilis kommunist: *Punaste hüäänide küüsi langenuna ei kaotanud ma siiski meeiekindlust* (Ibid.: 66)

Kõht lõi pilli ehk kõht oli tühi: *Kõht lõi aga usinasti pilli ja mulle jäi vaid üks meeieheitlik tee – tuli minna ning mõnest talust söögipoolist kerjata* (Ibid.: 71).

Pikka nina näitama ehk õrritamiseks kätega nina pikendama: *Nad pidasid meid kas põõsasteks, kändudeks või kuivanud raoks, meie aga võisime naerda hääletut metsanaeru ja neile pikka nina näidata. Seda kõike andis meile mimikrikunsti valdamine. Harjutasime ka sametpehmelt liikuma, tuulehoona üle välude tuhisema ja pilvede järgi kellaaega ning kuupäeva määrama. Saime sinasõbraks seente ja marjadega.* (Ibid.: 79–80)
Mälestustelaevuke hakkab sadamasse jõudma ehk mälestused saavad otsa: *Aga minu mälestustelaevuke hakkab sedapuhku sadamase jõudma* (Ibid.: 82).

Sinasõprust jooma ehk pärast alkoholi tarbimist teietamise asemel sinatama: „*Kas me oleme sinasõprust joonud või?*“ küsisin mina (Ibid.: 86).

Surm istub esikus ehk suremine on lähedal; *eide tassis juba minema* ehk naine on juba surnud: *Ajalugu pole mingi värsiraamat, mida võid lapata ja sirvida – et siit loen, siit jätan vahele. Tuleb kõik kirja panna, nii nagu oli, ja võimalikult kiiresti, sest mina olen juba vana mees ning mul istub surm esikus. Ootab seal, eide tassis juba minema.* (Ibid.: 89)

Küsimustega üle külvama ehk palju küsima: *Esimeste soojade kevadilmade aegu käisin Kadriorus, külas oma sõbral, Eesti Vabariigi presidendil Lennart Meril. Valges ülikonnas Meri, noobel nagu ikka, surus mul tugevasti kätt, embas, istus koos minuga aiapingile, külvas üle küsimuste ning soojade sõnadega.* (Ibid.: 210)

2.1.5. Võrdlused raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

Kivirähkile omaselt on romaanis palju võrdlusi. Leidub nii laiemalt levinud kui ka ainulaadseid, vaid Kivirähkile kuuluvaid võrdlusi.

Nägi välja kui uus: *Tegime mitu päeva tublit tööd ja viimaks nägi laev välja kui uus* (Kivirähk 2001: 24).

Näis mahajäetuna otsekui surnute linn: *Moskvasse jõudnud, läks ta kohe Kremliisse. See näis mahajäetuna otsekui mõni surnute linn.* (Ibid.: 26–27)

Nagu kummuli keeratud paat: *Maja nägi välja nagu vana kummuli keeratud paat* (Ibid.: 71).

Kardetud nagu punane sarvik: *Isegi mu vana hea sõber Kolli-volli, keda kõik punased kartsid nagu elusat sarvikut, tuli ühel heal päeval minu juurde, [...] (Ibid.: 83).*

Nagu murdub vana tamm: *„Olge nüüd, Orav!“ alustas Käbin, aga samal hetkel kukkus Jakobson oma toolilt põrandale, nagu murdub vana tamm, ja ta tuli uuesti üles upitada (Ibid.: 98).*

Haises nagu jalgadega peldik: *Tuli üks mees, kes haises nii jäledasti nagu jalgadega peldik (Ibid.: 100).*

Nagu oleks puuga pähe saanud: *Sahharov läks koju, nagu oleks puuga pähe saanud, [...] ning hakkas dissidendiks (Ibid.: 104–105)*

Võrdlus koguse iseloomustamiseks: *nagu lehmalt sitta: „On teil veel tolmuimejaid, seltsimees Hruštšov?“ „Mul on neid nagu lehmalt sitta,“ ohkas Hruštšov.*

Kannate sarvi nagu vanatühi: *„Te olete ju Kodusõja kangelane, aga istute Kuu peal ja kannate sarvi. Ptüi, justkui mingi vanatühi.“ (Ibid.: 105)*

Ähkis nagu kuival kala: *Toas ta olla ei saanud, hakkas kohe hirmsasti higistama, läks näost punaseks ja ähkis nagu kala kuival.*

Palgalehed ja toimikud lendasid nagu kajakad: *Nii ka tehti ning vägeva tuuletõmbe käes lendasid toimikud ja palgalehed nagu kajakad mere kohal. (Ibid.: 109)*

Pudenes kivi ja mörti nagu kosest vett: *Kremli küljest pudenes kivi- ja mõrditükke nagu kosest vett [...] (Ibid.: 147).*

2.1.6. Intertekstuaalsus raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

Kuna läbi raamatu on Kivirähk kasutanud mitmeid värvikaid karaktereid, siis lisas ta neid veel, kasutades laene muudest tekstidest.

Viide A. Puškini jutustusele „Peeter Suure moorlane“: *Karl August Hindrey ise tegi samuti väga palju tööd. Tema vanaisa oli Peeter Suure moorlane. (Kivirähk 2001: 10)*

Viide K. Tšukovski raamatule „Doktor Valuson“: *Rõõmustasin just, et rumalused on lõppenud ja saabunud aeg ajaloolisteks otsustusteks, kui keegi akna taga hüüdis: „Hei, doktor Valuson! Koiliblikal on tiibu põletanud küünlatuli!“ (Ibid.: 30)*

Viide vene luuletajale V. Majakovskile: „Venemaal elas üks luuletaja, kes kandis rinnataskus porgandit“ (Ibid.: 33).

Siis kostis kobinat, uks avati ja keegi proletaarlane astus sisse, mitu kilo porgandeid süles. (Ibid.: 44)

Viide vene kirjaniku A. Gaidari raamatutele „Timur ja tema meeskond“ ja „Tšuk ja Gek“: Koos venelastega tulid Eestisse ka nende sabarakud. Tuli Timur ühes oma meeskonnaga, tulid Tšuk ja Gek. (Ibid.: 37)

Gek oli purjus ja laulis: „Neeme Ruus, Neeme Ruus, varsti kõlgud võllapuus!“ (Ibid.: 38)

Viide slaavi folkloori tegelastele nõid Baba-Jagaa ja Lollike Ivan: Järgmisel päeval lendas üle Eesti piiri Baba-Jagaa.

Vabaduse väljakul korraldasid miitingut Baba-Jagaa, Loll-Ivan ja Ameerika miljonär Arnold Hammer, kes oli näinud Leninit. (Ibid.: 38–39)

Viide ka vene folklooris tuntud kasakate juhile S. Razinile: „Kas vene talupoegadel olid tolmuimejad? Kas Stenka Razin imes tolmu?“ (Ibid.: 104)

Viited eesti kirjandusele:

Viide Kivirähki enda raamatule „Sirli, Siim ja saladused“: „Kas te ei usu või?“ küsis ta. „Ma olen vetevalla prints. Mul on meres suur palee! Ajame rahva vette ja olemegi pääsenud.“ (Kivirähk 2001: 30)

Tema suust tõusid suured õhumullid ja ta kõneles: „Näete nüüd! Ma saan vee all väga hästi hingata! Ma võin siin isegi piipu teha, kui tahan. Kas te nüüd usute, et ma olen vetevalla prints?“ (Ibid.: 31)

Viide eesti folkloori sõjasümbolitele: Eestisse oli hakanud saabuma [...], igasuguseid koerakoonlasi ja peninukke (Ibid.: 41).

Viide O. Lutsule: Iga saja meeri tagant võis sattuda peale eestlaste salgale, kes harjutasid koorilaulu või tegid proove Oskar Lutsu näidendiga „Kapsapea“ (Ibid.: 132).

Viited Piiblile:

Viide Piiblile: Gustav Suits oli enesele kusagilt õige suure paadi hankinud ja nägi nüüd vaeva aheldatud hundiga, keda ta sinna lohistada püüdis. „Miks sa nii teed, Gustav?“ pärisin ma. „Mis sa selle soega jahid?“ „Kas sa usud, et venelased loomadele halastavad?“ küsis Suits. „Vaevalt! Minu püha kohus on viia Eestist kaasa kaks looma igast liigist, nii nagu omal ajal tegi vaga Noa.“ (Ibid.: 76)

Viited laulusõnadele:

Viide K. A. Hermann'i laulule „Süda tuksub tuks, tuks, tuks“: *Laidoner tormas hobuse seljas vette, kohe seejärel startis tuntud Eesti meresõitja Kihnu Jõnn ja üks noor poiss, kes oli tahtnud Mallega saarde kalu püüdema, läks kah appi. (Ibid.: 21)*

Viide laulule „Rongisõit“: *Rong, millele ta osutas, oli üsna tillukene ja tema vagunite seinad olid täis maalitud ilusaid pildikesi. Rongi akendest vaatasid välja kiisud ja kutsud, notsud ja sikkud. „Kuhu te sõidate?“ küsis tunnimees. „Meie sõidame Türile, külla Jürile,“ vastasid kiisud. [...] Juba ületasime Eesti piiri, juba vilksatasid akna taga võõrad stepimaastikud. Rongi rattad tegid üha hoogsamalt rat-tat-taa ja Piilupart jäi tukkuma. Edasi käis kõik väga kiiresti. Rong paiskus kummuli, kiisud jooksid, sabad seljas, sikkudel olid sarved segi, kümme kutsut lasksid traavi ja mina pagesin võserikku. Olin vaba. (Ibid.: 70)*

Viide tuntud laulule „Juba linnukesed“: *Kas sa seda laulu tead: „Lapsed, kes kui vangis eland, pole ammu murul käind?“ (Ibid.: 81)*

Viited muule kirjandusele:

Viide J. Verne'i raamatute tegelasele kapten Nemole: *„Mina olen kapten Nemo,“ ütles poolakas (Ibid.: 23).*

Viide kuldkala karakterile folklooris: *Üks meestest ajas käe järve ning püüdis kinni kala. „Nüüd sööme!“ rõõmustas ta. „Pai mees,“ palus kala. „Lase mind lahti! Ma täidan iga su soovi!“ „Järve vesi olgu viin,“ nõudis mees otsekohe. Nii kui ta jõudis seda öelda, nii saigi veest viin. Asusime järve tühjaks jooma. Ka imeline kala aitas kaasa, jäi varsti täis ning läks nahkkuues mehega kaklema. (Ibid.: 74)*

Viide Une-Matile: *Korraga näis mulle, et mööda mummulist tekki läheneb Une-Mati, kena torumüts peas ja kotitäis uneliiva kaenlas (Ibid.: 113).*

2.1.7. Barbarismid raamatus „Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed“

Sealsamas trügis Eesti delegatsiooni juurde keegi kasahh ja haaras Uluotsalt õlast. „Salam aleikum, Jussuf!“ hüüdis ta.

„Ma mäletan väga hästi, tal oli just selline halatt.“ (Kivirähk 2001: 34) Russitsism:

„See on potomu što sõidame Moskvasse ja Venemaale,“ rääkis Rei.

Ta jõi samovaritäie teed, otsis sumadanist väikese karmoška ja laulis kurbi laule.

„Kes siis oma dengit nii hoiab!“ riidles Rei. Ta võttis suust keele alt rublalise, ostis mustlaselt sihvkasid ja sõi. (Kivirähk 2001: 34)

Tänaval seisis vene sõdurid ja õpetasid lastele selliseid rumalaid sõnu nagu „kopikas“, „sinel“, „kolhoos“ (Ibid.: 40).

Mõnikord korraldasime neisse sõjaretki, püüdsime partorge ja miilitsaid (Ibid.: 81).

Dialektismid:

„Mes? Meda?“ karjus Vanajumal. „Ma ei kuule! Olge kuss, lontrused, ma räägin praegu televonniga. Kas sa ei kuule vai, Kennedy? Tahad, et ma su persetpidi puu külge lööks vai? Mes? No ja lööngi! Tule seia!“

„Allo? Olete veel sial? Kis räägib? Ahhaa, tere Päts! Mul on need hoolealused õite käest ära läinud. Saadate veel kedagi seia? Ooda, ma täheldan kladesse üles. Stahhanov? No tulgu. Tulgu. Ooda nüüd, ma rohkem ei saa rääkida. Kas sa siga oled vai, Mozart? Kust sa sööd? Ma teen sust sitast vile!“ (Kivirähk 2001: 133)

2.1.8. Viited Nõukogude Liidule

Oma teoses „Ivan Orava mälestused ehk minevik kui helesinised mäed“ viitab Andrus Kivirähk tihti Nõukogude Liidu režiimi pahupooltele, tehes seda groteskses võtmes. Nõukogude Liidu groteskne kujutamine peegeldab eestlaste suhtumist sellesse režiimi, lugu on jutustatud läbi Eesti marurahvuslase silmade. Selles raamatus pilatakse kõike Nõukogude Liiduga seonduvat.

Viide Venemaa kommetele ja ohtudele: *Mõne aja pärast jõutigi Moskvasse. Jaamas oli rahvast murdu. Piibult ja Selterilt varastati kohe rahakotid ära. (Kivirähk 2001: 34)*

Eestisse saabunud Nõukogude Liidu sõjaväe ja selle hulga iseloomustamine: *Vaevalt sai leping sõlmitud, kui Eestisse hakkas saabuma massiliselt punaväge. Üle piiri tuli neid sellisel hulgal, et piiritulbad litsuti kõveraks ning Peipsi järves tallati kalad surnuks. Lisaks loobiti nii öösel kui päeval Vene lennukitest alla langevarjureid; need kukkusid, kuhu juhtus, tihtipeale viljapõllule, ning püherdasid rukki põhuks. Meri uhtus venelasi kaldale, jõed kubisesid nõukogude soldatitest. Nad triivisid kusagile pilliroogu ja jäid sinna pidama, et vajaduse korral kurja teha ning rahulikku rahvast rünnata. (Ibid.: 37)*

Antud lõigus kasutas Kivirähk groteskse teksti loomiseks tugevat liialdust, mis mõjus koomilisena. Väljendid *nii öösel kui päeval; kukkusid, kuhu juhtus; meri uhtus kaldale, jõed kubisesid* iseloomustavad rohkust ning suurel hulgal kasutatuna loovadki groteskse ja naljaka meeleolu.

Viited isikukultusele Nõukogude Liidus: *Neeme Ruus kükitas nurgas ja joonistas Stalinit.*

„Maali, maali,“ kiitis Karl Säre. [...] „Miks sa Stalinile habeme oled joonistanud? Ja veel punase?“ „Mul kukkus kaela peale üks punane larakas,“ seletas Ruus. „Ma tegin siis sellest habeme.“ [...] „Kas sa mõtled, Ruus, et sina tohid seltsimees Stalinile joonistada habet sinna, kuhu tahad?“ sisistas ta. „Seltsimees Stalin raseerib end võib-olla igal hommikul, aga näe, üks eestlasest soss-näpp joonistab talle habeme! Silmapilk paranda ära!“ „Mida ma teen selle habemega?“ hädaldas Ruus. „Äkki ma teen nii, et see on nagu karvane rind?“ „Iseendal on sul karvane rind! Joonista nii, et seltsimees Stalin oleks nagu punases pulloveris.“ (Ibid.: 42)

Kuna aga Eichfeld ennast ei parandanud, vaid üha sagedamini soos viibis, ei jäänud ka Ülemnõukogu Presiidiumil muud üle, kui oma esimehele järgneda. Sohu viidi kirjutuslaud, seifid pitsatite ja riigivaraga, samuti punalipud ning Lenini portree. (Ibid.: 111)

Sõna *samuti* loob mulje, nagu oleksid need ilmtingimata vajalikud. Seega mõjub see pilkena punalippude ja Lenini portree suunas. Lisaks on üsnagi irooniline, et Ülemnõukogu Presiidium pidi just sohu minema, *läks rappa* on väljend, mis näitab ebaõnnestumist.

Nõukogude Venemaa riigitegelase ja kindralmajori, Eestis juunipööret juhtinud Andrei Ždanovi iseloomustamine: *Moskvast kohale veetud luksusvaguni uks avanes ja sealt kargas välja Ždanov. Esimene asi, mida ta tegi, oli see, et tormas pakikandja juurde ja andis sellele vastu lõugu.* „Nii ammu pole saanud inimest lüüa!“ kähistas ta oma huntjulmi silmi pööritades. *Seejärel hammustas ta mööduvat daami ning laskis revolvrast maha kaks pesa ehitavat pääsukest.* (Ibid.: 45)

Nõukogude Liidu sisekontrolli pilamine: *Koos nõukogude võimuga saabusid Eestisse ka nuhid.* [...] *Kõige suurem nuhk, keda ma nägema juhtusin, oli viiskümmend meetrit pikk. Ta luuras maailmaruumi ning kirjutas pidevalt kaebusi, et Kuu peal ei austata Stalinit. Aga oli ka tillukesi keelekandjaid, need pugesis hambaharjale ja vahtisid sulle suhu. Mõni maskeerus imikuks, kräunus vankris, aga kui sa teda lohutama läksid, tõmbas sipupükstest fotoaparaadi ja jäädvustas su mikrofilmile. Ühesõnaga, kõik praod ning pilud olid nuhke täis, tõstsid solgiämbri kaane – seal luuras üks, panid kaane kinni – ja sinna otsa volksas teine. Justkui konn. Küll oli vastik.* (Ibid.: 62)

„Ih-hii, seltsimees Orav,“ kihistas nuhk. „Meil on teile soodne pakkumine! Tulge meie poole üle! Anname teile valepassi Jermolajevi nimele.“ „Võtke aga see pass enesele,“ ütlesin mina. „Mul on Eesti Vabariigi isikutunnistus, pole mul Jermolajevi dokumente vaja.“ „Valepass peab luurajal olema,“ seletas nuhk. „Näiteks Issajevil on pass Stirlitzi nimele.“ „Mina pole luuraja,“ kostsin ma selle peale. „Mina teiega koos töötama ei hakka. Mina olen

Eesti patrioot. " Nüüd tegi nuhk eriti nutuse näo. „Seltsimees Orav,“ sosistas ta. „Kui te nii räägite, siis...Mina kardan teie pärast! Teid võidakse Siberisse saata!“ „Las saadavad,“ ütlesin mina. „Ära katsu mind hirmutada! Ei mina sind, ämblikku, karda!“ Ütlesin nii ja samas tuli mul hea mõte. Koukisin laua pealt pudeli putukamürki ning piserdasin lontrust sellega. Olevus ajas kohe koivad sirgu. (Ibid.: 63–34)

„ENSV juhtkond tegi kurja mis jaksas – Käbin teeskles kavalal kombel eestimeelset meest ja muutis isegi oma nime Ivanist Johanneseks. Selle ilmkuulmatu kameeleonitriki peale protesteerisid mitmed isamaalastest Johannesed, kes teatasid, et nemad Käbiniga ühte nime kanda ei taha, ja teisendasid oma eesnimed küll Ludvigiks, küll Antoniks, küll Otuks. Kõigile neile ausatele meestele pani KGB nuhid sappa.“ (Ibid.: 117)

L. Beria hukkamine, N.Hruštšovi ülelutse kasvatada maisi ja suhkrupeedi, venelaste matslikkus, ordenite rohkus sõjaväelaste mundritel: *Eelmine kord lõpetasin ma Stalini surmaga. Pärast seda sai Venemaal pukki Beria, aga tema oli nii julm inimene, et lihtsalt õudne. [...] Lõpuks ei jäänud muud üle, kui kutsuti kohale marssal Žukov, kes tigea mehikese kaheaudsest maha lasi. [...] Pärast Beriat haaras Venemaal ohjas Nikita Hruštšov. Tema oli vaikne, rumal inimene. Ehtne talupoeg. Pidas Kremliis sigu ja kitsi, hoovi külvas aga lillede asemele maisi. Ja elas samuti talumehe kombel, käis paljajalu, nuuskas varrukasse ja võttis kõvasti viina. Riigiasjad Hruštšovi ei huvitanud, see-eest loomade eest hoolitses ta hästi. Ja ka inimestest meeldisid talle niisugused, kes mingi loomaga sarnanesid. Näitseks marssal Vorošilov oli väga lehma nägu. Hruštšovile oli ta kangesti sümpaatne. „Kliment Jefremovitš on nii tore inimene,“ kiitis ta ühtelugu. „Lausa vissi! Talle peaks kindlasti veel ühe aukirja või ordeni andma.“ (Ibid.: 90)*

Viide hukkamistele Nõukogude Liidus: 4. märtsil 1956. aastal ütles keegi jockis punasõdur, et Lentsmani eesnimi on Leonid. Järgmisel päeval olid punasõdur ning tema suguvõsa seitse põlve ette ja tagantjärele surnud. (Ibid.: 95)

Viide kommunistide töötamisharjumustele: Näiteks Vaino Väljasega juhtus nii. Läks mööda üks päev – ei haigutanud. Möödus teine – suu seisis ikka kinni. Noh, ja saadetigi mees Ladina-Ameerikasse. Brežnevi ajal ei saanud kõrgel kohal töötada mees, kes ei haigutanud ega maganud poolt päeva oma kabinetis maha, suu ammuli. (Ibid.: 127)

„See oli unenägu, seltsimehed!“ ütles Käbin rangelt ning lisas juba lahkemalt: „Kuna seltsimees Brežnevi õpetuse järgi on päise päeva ajal unenägude nägemine väga kiiduväärt tegevus, autasustan ma teid kõiki Tööpunalipu ordeniga.“ (Ibid.: 129)

Viide K. Vaino keeleoskamatusel: *Läksin ühel päeval Vaino juurde ning asusin eesti keeles rääkima. „Mesi,“ ütlesin ma. „Ader. Susi. Memmekene-hellakene.“ Vaino, vana tibla, pungitas silmi ja kahmas mutrivõtme. (Ibid.: 136)*

Grotesksed viited Brežnevi surmale: Nii nagu päike taevavõlvil käis, nii liikus ka Brežnev televusseri ekraanil. Jättis sellise igavese mulje. Mina muidugi teadsin, et ega ükski tibla ilmasambaks jääda ei saa, aga noorem rahvas, kel polnud seda elukogemust, mis minul, neile oli Brežnev küll midagi taevatähtede või tuule taolist. Et kuhu see ikka kaduda saab. Aga näe, kadus. Ja siis oli muidugi vapustus suur. (Ibid.: 144)

Kui aga nädal aega mööda sai ja Brežnev ikka elumärki ei andnud, otsustati ta siiski surnuks kuulutada. Mitmetele inimestele oli see täielik šokk. Miilits pidi tublisti vaeva nägema, et korda säilitada. Ametiasutusi tülitati tobedate küsimustega, nagu näiteks: kas nüüd peab hakkama tänaval tagurpidi käima, öösel töötama ja päeval magama, kas nüüdsest kasvab naisel habe ja mehed sünnitavad lapsi jne. Noh, inimesed arvasid, et nüüd hakkab kogu maailm teistpidi liikuma. (Ibid.: 145)

Nõukogude Liidu lagunemisest: *Kremli kell kukkus alla ning praksatas lõhki. Kõik asjad läksid puruks. Raud sulas, traktorid vajusid kokku ebamääraseks sodiks ja voolasid kanalisatsiooni. Päise päeva ajal varisesid põrmuks paleed, lossid ning mausoleumid. Lenin läks mädanema ja Majakovski kujul kukkus pea otsast. Jõed kahanesid poriks, Uurali mäed pudenesid liivaks, Siberi metsad kuivasid raagudeks ning lõpuks lükkas paks karu need oma taguotsaga ümber. Kõikjal oli häving ja kaos. (Ibid.: 147)*

2.2. „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“

Raamat „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“ ei räägi mingist suurest tegevusest, vaid keskendub keskmiste eestlaste, nende kommete ja tavade ning igapäevasituatsioonide groteskses stiilis kirjeldamisele. Erinevad tegelased on seotud omavahel läbi kummalise sündmusterägastiku, millele Kivirähk lisab viiteid ka muule kirjandusele (vaata 2.2.4 Intertekstuaalsus raamatus „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“). Stereotüüpseid igapäevasituatsioone (nt pudeli kinkimine, raskused tunnete avaldamisel jne) on nõnda palju, et iga lugeja võib enda elust analoogse seiga leida.

2.2.1. Ironia, grotesk romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“

Ironia ja grotesk on selles romaanis suunatud stereotüüpsete karakterite kirjeldamisele.

Vastupidiselt Ivan Orava mälestusteraamatule pole selles romaanis groteski ja irooniaga kedagi pilatud ega halvustatud, vaid lihtsalt kirjeldatud ja pehmel viisil tähelepanu juhitud.

Viide anekdootide rühmale: *Ta püüdis seda korvata sellega, et oli sõiduõpetaja vastu alati väga lahke ning naeris pikalt ja kõlavalt kõikide igavate tšuktši anekdootide peale, mida mees tema lõbustamiseks rääkis.*

Aga ta ei lasknud siiski tujul langeda, vaid hakkas kohe tšuktši anekdoote pilduma, silmitsedes ise armunult Jaanika rooli hoidvaid käsi ning lühikese seeliku alt paistvaid põlvi rooli all. (Kivirähk 2013: 60–61).

„Enne ütlen, siis mõtlen“: „Nojah, kui te olite laps, siis olite lühem,“ ütles Rein ja imestas hetk hiljem ise, kui rumalaid asju inimesed kõnelevad, kui neil pole midagi öelda, aga rääkima siiski peab. (Ibid.: 74)

Groteskses stiilis õpetusi või mõtteteri: *Raamat on parem seltsiline kui koer. Koerale anna süüa ja vii jalutama, aga raamat ei kipu kuhugi* (Ibid.: 79)

Küll on kahju, et ise ei jõudnud sulle lipsusõlme sidumist õpetada, nüüd pead neid kummiga lipse kandma. Richardil ei olnud kunagi kummiga lips, temal oli ikka päris. (Ibid.: 88–89)

Groteskselt stereotüüpidega üle võimendatud seigad: „Ega siis mees lõhnaõli varastama ei lähe, ikka naine.“ „Mees võib ka võtta, mõni ju joob lõhnaõli,“ vaidles Eevald vastu. „Kuule, need, kes lõhnaõli joovad, ega need siis parfümeeriapoes ei liigu, need ostavad oma napsi raudteejaama putkast! Parfümeeriapoes on kallid lõhnad, neid joodik ei tahagi. Ikka naised käivad vargil, eks ole, Veiko? Ja sina pead nad siis kinni võtma, kui turvavärav piiksuma hakkab? Ja kas sa siis pead nad läbi ka otsima? Kuhu nad selle varastatud parfüümi tavaliselt peidavad? Mina arvan, et rinnahoidjasse. Kas on nii?“ (Ibid.: 98)

Viide eestlaste kombele külla minnes alkoholi kaasa võtta: *Oidermaa ja Gunnar tulid kööki. Neile polnud tarvis kilekotti anda, neil oli kõik vajalik endal kaasas ja lisaks veel pudel „Lauaviina“, mille Gunnar kolksuga lauale pani. „Ega me siis tühjade kätega põllule ei saanud tulla,“ ütles ta. „Põllul on alati tuuletõmbus ja külmarohi peab tingimata kaasas olema.“* (Ibid.: 99)

Jaanika istus sushirestoranis, jõi lonkshaaval mullivett ja kuulas, kuidas tema tänaõhtune kavalier loba ajab. Igav oli, sushi ei maitsenud sugugi, aga midagi polnud parata, tuli ära kannatada. Mees teisel pool lauda tundus igatahes õnnelik. Jaanika oli temaga kohtunud juba mitu aastat tagasi, mingis ööklubis, kuhu teda oli vedanud üks teine austaja. Jaanika oli läinud hea meelega, lootes tantsida, aga austaja osutus kehva kandmisega meheks, jõi paar viinakokteili, jäi joonelt purju ja üritas Jaanikat iga hinna eest suudelda, nii et Jaanika

kaalus juba kõiki mõeldavaid põgenemisvõimalusi. Kuid neid ei läinudki vaja, sest käies baarist uusi jooke toomas, astus vintis austaja trepiastmest mööda ja kukkus endal kulmu lõhki. Jaanika peitis end naiste kemmergusse, samal ajal kui turvatöötajad verisele kavalerile arstiabi osutasid ning ta klubist välja saatsid.“ (Ibid.: 101)

Kivirähk kirjeldab pojale pükse ostva pereema seisukohti: *Hetk hiljem meenus Carmenile, et Johannesele oleks vaja osta ka uued püksid. [...] „Äkki oleks parem, kui sa ta poodi kaasa võtaksid, siis saaksite proovida ja nõu pidada.“ „Kellega nõu pidada? Johannesega? Mis nõu tema võiks anda? Ei, teda pole siia küll vaja, ta ainult segaks ja ajaks mind närvi.“* (Ibid.: 135)

Nad läksid tagasi meeste osakonda, kus Carmen ilmutas taas raudset enesekindlust ja valis kõhkluseta välja samblarohelised aluspüksid, mida müüdi kuue kaupa. [...] „Sest need on kõige odavamad ja mis vahet seal on, mis karva trussikuid Paavo kannab,“ ütles Carmen. „Ma võtan Johannesele ka. Siis on pikemaks ajaks varu olemas. Praegu oli Paavol alles ainult kaks paari ja Johannesel kolm paari, nüüd on siis kaheksa ja üheksa.“ (Ibid.: 138)

Kivirähk kirjeldab koomilisena mõjuvas tekstis üht ühiskonna probleemi: noored iseseisvuvad hilja ja nii tekibki olukord, kus ema ostab poegadele pükse ja trussikuid.

Teismeliste elu raskused: *Tegelikult on see teismeliste elu ikka raske! Hormoonid möllavad – tirid tüdruku parki, hakkad suudlema, aga siis jääd õpetajale vahele, satud paanikasse ja kaotad tasakaalu! Pärast punastad nii, et vinnid näos ei paistagi enam välja, kõik on ühtlaselt peedikarva.* (Ibid.: 143)

Kivirähk kasutab groteskset kirjeldust teismeliste elust, jutustades loo tüdrukut suudlevast poisist, kes *punastab nii, et vinnid näos ei paistagi välja.*

Naisterahvas ja puhtus: „*Ma mäletan, kui ma sain viieaastaseks, kinkis ema mulle maasikaseebi. Ja ütles, et Aino, pea meeles, naisterahvas ja seep kuuluvad kokku. Ja mina ütlen, et kui naisterahvas seebist lugu ei pea, siis polegi ta õige naisterahvas, vaid üks ropp eit.*“ (Ibid.: 168)

Kivirähk toob esile puhtuse olulisuse naiste seas: kasimata naine on *ropp eit*. Ehkki tekst võib mõjuda ahistavalt, pole sellega tehtud teravat märkust millegi suunal, vaid kerge liialdusega puhtuse tähtsust toonitatud.

Kivirähk ohtudest surnuaias: „*Või siis Lillenfeldi Tamara, tema kõndis rahulikult oma vanemate hauaplatsi poole, kui üks koleda näoga mees vastu tuli ja nõudis: „Anna raha!“ [...] Õnneks üks aus mees läks ka parajasti mööda, see siis hüüdis, et mis te teete seal sellele naisele, ma kutsun praegu teile politsei, siis mõrtsukas ehmatas ja jooksis ära. [...]*“

„Ema, kui sinu juttu kuulata, siis tundub, et hullemat kohta kui surnuaed polegi olemas,“ arvas Kalju. „Ega ei olegi! See on kõige hädasohtlikum paik! Sellepärast peavadki vile ja sääsemürk kogu aeg kaasas olema. Kui keegi hakkab kallale tulema, siis ma kohe puhun seda vilet, kutsun sedasi abi, aga sääsemürki lasen röövlile silma.“ (Ibid.: 170–171)

Irooniline kirjeldus olukorrast, kus kurjategija asub surnuaias kallale vanaprouale. Mees, keda kujutatakse positiivse varjundiga *aus mees, hüüdis*, see tähendab – mitte ei sekkunud, vaid hüüdis eemalt – *ma kutsun teile politsei*, mis reaalses situatsioonis olukorda ei lahendaks, kuid Kivirähki peenes pilkes pani see kurjategija, kellele luuakse eriti hukkamõistev varjund *mõrtsukas*, jooksu. Edasi mängib Kivirähk lugejatega. Surnuaiad on tavaliselt tuntud oma sääserohkuse poolest, seega tundub esmapilgul sääsemürk loogiline valik, mida kaasa võtta. Kuid Kivirähk leiab sellele teise rakenduse: *lasen röövlile silma*.

2.2.2. Vulgarismid romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“

Headele inimestele kohaselt esineb selles romaanis vähe vulgarisme. Kui Kivirähk on siin vulgarismi kasutanud, siis on see tegelase ahastuse, hirmu või viha rõhutamiseks.

Veiko jäi trepikotta seisma nagu hunnik õnnetust. „Sitt, sitt, sitt, sitt, sitt!“ kordas ta meeleheitlikult ja sikutas end millegipärast kõrvadest, viies justkui läbi mingit karistusrituaali. „Perse, perse, perse!“ (Kivirähk 2013: 96)

Uh, kui vastik on olla hea inimene! „Teinekord näeme jälle! Helista!“ „Jumal, jumal, mida ma küll räägin,“ mõtles ta ise samal ajal. Ära helista! Või ma ei tea... Oh, jätke kõik mind lihtsalt rahule...Minge persse! (Ibid.: 104)

„Mida? Pisikuid? Mina ei karda mingeid pisikuid, ma pole kunagi haige olnud, kui mõni pisik minu sisse satubki, siis ma lihtsalt situn ta välja ja tõmban vett peale.“ (Ibid.: 150)

2.2.3. Võrdlused romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“

Kivirähkile omaselt on romaanis palju võrdlusi. Lihtinimeste elu groteskses stiilis kirjeldamisel tekib Kivirähkil mitmeid ebatavalisi võrdlusi.

Ohkas alistunud nagu pühak enne märtrisurma: *Kui siis õnnetu armunu hakkas päevast päeva parfümeeriaosakonnas tolknema ja Jaanikalt üht alandlikumat sõna kerjas, ohkas Jaanika viimaks alistunud nagu pühak enne märtrisurma ning läks koos värske kavaleriga pitsat sööma (Kivirähk 2013: 59).*

Sügav haletsus südames nagu mõnel rikkal isandal: *Jaanika tajus õpetaja pilku ja sügav haletsus kerkis tema südamesse, nagu mõnel rikkal isandal, kes näeb, kuidas vaene sant tema söögilaua alt raasukesi korjab (Ibid.: 61).*

Kreeka pähklit meenutava peaga vanamees: *Täna oli rahvast päris palju. Oidermaa ja Gunnar jõid õlut, nurgas istus aga kiilaspäine, kreeka pähklit meenutava peaga vanamees ning rüüpas teed (Ibid.: 63).*

Immanuel ootas maja ukse, nagu nende esimeselgi kohtumisel. Ta naeratas laialt ning iga korts tema kreeka pähklina krimpsus näos naeratas kaasa. (Ibid.: 90)

Groteskses stiilis stereotüüpide pilamine, võrdlus kemps nagu ballisaani troon: *Emal elab hästi, muudkui kiidab teid. Rääkis veel täna hommikulgi, kui ilus kemps teil on, roosidega tapeet ja puha. Emal ütles, et sellisest kempst ei taha välja tullagi, istuks nagu kuskil ballisaalis trooni peal! (Ibid.: 67)*

Lugemine on harjumus nagu suitsetamine: *Juku, selles on sul õigus küll, et eks see lugemine ole tõesti üks harjumus, sihuke harjumus, mis jääb külge ja pärast enam lahti ei saa, täpselt nagu suitsetamine (Ibid.: 82).*

Poekott on nagu korrapidaja: *Poekott on nagu range korrapidaja: ta võtab sul käest kinni ja ütleb – nüüd koju, ei mingit hulkumist enam! (Ibid.: 139)*

Kihutas radu pidi nagu niidiots: *Ja – ausalt öeldes – tavaliselt ei tulnud talle sellist mõtet pähegi, ta kihutas oma sisse harjunud radu pidi nagu niidiots, mis teab, et tema saatuseks on läbistada päevast päeva just nimelt nõelasilma, olgugi see imetilluke ja muu maailm selle kõrval hiiglama suur (Ibid.: 139).*

Punased nagu vähisõrad: *Eevald jõigi teed, kohe kolm tassi, ja leotas pärast jalgu sinepikarva vees, nii et need olid pärast kausist välja võtmist punased nagu vähisõrad (Ibid.: 146).*

Kadus, nagu oleks keegi kukekommi välja sikutanud: *Magus unemaitse suust kadus, nagu oleks keegi sult kukekommi hammaste vahelt välja sikutanud (Ibid.: 148).*

Kingi täis, justkui mošee ukse taga: *See oli päris keeruline, sest esik oli millegipärast erinevaid kingi paksult täis, justkui mõne mošee ukse taga, kuhu on sisenenud kümneid usklikke (Ibid.: 156).*

2.2.4. Intertekstuaalsus romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“

Kuna selles romaanis pole ühte konkreetset sündmuste ahelat ja kirjeldatud on hetki tavaliste inimeste eludes, siis vastupidiselt Ivan Orava mälestusteraamatule polnud Kivirähkil sellesse romaani uusi tegelasi sisse toodud. Teistele raamatutele on viidatud teiste inimeste vaatevinklis, mis tähendab, et Kivirähk püüdis näidata, kuivõrd palju tähendab kirjandus tavaliste inimeste jaoks ning kui palju see igapäevakõnes jutuks tuleb.

Viited L. Tolstoi raamatule „Sõda ja rahu“: *Pargis oli inimesi omajagu, kuna kevadine ilm oli rahvast hulgi välja meelitanud, aga laste kilkamine ja koerte haukumine ei seganud Ülot põrmugi. Ta tundis hoopis isesugust naudingut sellest mõttest, et on üheaegselt nii siin, 21. sajandi pargis, kus ta näeb emasid lapsevankreid lükkamas ning poisikesi tõukerattaga sõitmas, kui ka 19. sajandi Venemaal, kus Moskva põleb ja sõjavangide hulka sattunud Pierre Bezuhhov sõbruneb lihtsa vana talumehe Platon Kratajeviga.* (Kivirähk 2013: 78)

Ja vaata kui hea, et vürst Andrei ära suri, nüüd sai Pierre Natašaga abielluda. Nüüd kõik klappis, igaüks sai just selle, keda armastas. Muidu, eks ole, kui Andrei oleks paranenud ja võtnud Nataša, siis oleks Pierre ju nagu üle jäänud? See oleks olnud jama. (Ibid.: 84–85)

Viide L. Tolstoi raamatule „Anna Karenina“: *Lihtsalt niisama visati ära, et saaks riulile ruumi lillevaasi jaoks, või siis visati koos riuliga, et sein oleks paljas, siis on hea sinna seanahk ja põdrasarved riputada – et vaata, kus ma olen kõva jahimees, teen muudkui põmmpõmm-põmm, milleks mulle enam „Anna Karenina“?* (Ibid.: 80)

Viited A. H. Tammsaare raamatule „Tõde ja õigus“: *Ta oli alustanud Tammsaare „Tõe ja õiguse“ üle lugemisega, esimene osa oli poole peal ja tervelt neli ja pool osa alles ees.* (Ibid.: 378)

Täna loeb ta siis edasi, ja homme ja ülehommegi ning kui „Tõde ja õigus“ otsa saab, siis võtab ta midagi muud ette. (Ibid.: 379)

Viide Rooma mütoloogiale: *„Kui ma sellele mõtlen, meenub mulle alati sepp Vulcanus oma maa-aluses sepikojas ja mul on tunne, nagu näeksin ma sädemepilve taevasse tõusmas, kui ta oma vasaraga paugutab“* (Ibid.: 387).

Viide C. Perrault' muinasjutule „Saabastega kass“: *„Ma tean seda lugu,“ ütles härra Immanuel. „Kass pani endale saapad jalga ja asus noorimat poega teenima.“* (Ibid.: 129)

Viide J. Grimmi muinasjutule „Punamütsike“: *„Kõige parem ongi just nii, nagu on päriselt. Punamütsikese lugu on ju väga tore ja lõppeb õnnelikult. Jahimees lõikab hundi kõhu lõhki ja Punamütsike koos vanaemaga pääsevad välja. Lõpp hea, kõik hea!“* (Ibid.: 144)

Viited seitsmele surmapatule kristlikus kultuuris: „*Selle põhjuseks on seitse surmapattu,*“ arutles Eevald, tundes, kuidas uni tuleb ja nautides ette vaimustavat tõsiasja, et tal on laisklemiseks aega terve päev, aga kui kuri haigus ei taandu, siis koguni mitu päeva (*Ibid.*: 147).

2.2.5. Kujundlikud väljendid romaanis „Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust“

Kivirähk kasutab selles romaanis kujundlikke väljendeid, mis on peamiselt pärit kõnekeelest.

Väljus parvedena naisi ja mehi ehk väljus palju inimesi; *nagu kord ja kohus* ehk tavapäraselt, seaduspäraselt: *Toidupood asus siinsamas, uksest väljus parvedena naisi ja mehi, kilekotid käe otsas, kõik olid lõpetanud oma tööpäeva, kõik tegid vajalikke sisseoste, kõik läksid õhtul koju nagu kord ja kohus* (*Ibid.*: 139).

Numbrit tegema ehk üle tähtsustama: „Mitte sellepärast, et Rein sellest mingit numbrit teeks, tal oleks kindlasti ükskõik, tema võtaks Anu lilleostu kui naist tabanud kodukaunistushoogu, suhtuks lilledesse kui uude linikusse või nipsasjakesse, aga iseendal oleks loll tunne“ (*Ibid.*: 140).

Murdis mitu kilo südameid ehk pani mitmeid inimesi hingeliselt kannatama: *Lõpuks tegi Jaanika südame kõvaks, jättis ära terve hulga lõunasööke, murdes sellega mitu kilo südameid ja pani end kursustele kirja. Ning kohe esimene sõidutund lõppes sellega, et autoõpetaja, vagur abielumees ja kahe lapse isa, kutsus Jaanika endaga õhtust sööma.*

Vuntsid vajusid sorgu ehk pettus, solvus: *Autoõpetaja üritas aina uuesti, esitas üha ahvatlevamaid kutseid, puges Jaanikat võrgutades lausa nahast välja ning Jaanikal oli valus vaadata, kuidas mehikese hallid vuntsid järjekordset keeldumist kuuldes sorgu vajusid* (*Ibid.*: 60).

Noa tera peal kõndimine ehk raske tegevuse tegemine: *Õnnetu hinge kohtlemine on suur kunst ja noa tera peal kõndimine* (*Ibid.*: 61).

Kannatab veel üles soojendada ehk on veel söögikõlblik: *Härra Ülo ongi väga hea kokk. Tema kapsarulle pole häbi kellelegi kinkida. Nad on alles eilsed, kogu aeg külmas seisnud, neid kannatab veel mitu päeva üles soojendada.* (*Ibid.*: 89)

2.3. „Mees, kes teadis ussisõnu“

„Mees, kes teadis ussisõnu“ on paraboolne fantaasiaromaan (*fantasy*), mille teemaks on kultuuri surm, eluviisi häving, mis vastupidiselt varasemale romaanile, „Ivan Orava mälestused ehk minevik kui helesinised mäed“, kus Kivirähk viskas valimatult nalja rahvuslike müütide üle, pole enam naljaka ainega. Näib, et selle raamatuga on Kivirähk lisanud oma hääle arutellu Eesti demograafilise tuleviku üle. (Väljataga 2007)

„Mees, kes teadis ussisõnu“ räägib loo muinasaja eestlastest, kes oli metsarahvas. Tegevused ja sündmustik on väljamõeldud, kuid tekstist võib leida ühiseid jooni tänapäeva ühiskonna probleemidega.

Jürgen Rooste väitis artiklis „Kivirähk, mädahais ja puretud rahvuslik kehand“, et Kivirähki tuleb võtta ühe Eesti rahvusliku projekti ühe visama ja konstruktiivsema kriitikuna ning lisas, et Kivirähk kasutab musta huumorit ja satiiri, jäädes iseendaks. Ta rõhutas, et totraim, mida kriitik teha saaks, oleks hakata „Mees, kes teadis ussisõnu“ võimalikku allegooriat lahti muukima. (Rooste 2007)

2.3.1. Iroonia ja grotesk raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“

Kuna raamat on osaliselt pilge eestlaste iseloomulikule mõtteviisile, on Kivirähk selle väljendamiseks kasutanud läbi raamatu groteskset stiili.

Kirjutab surmast kui millestki põnevast: *Algul oli põnev näha surnu kortsulist ja pika habemega nägu – ning üsna jube jah, sest ma polnud varem surnud inimest näinudki* (Kivirähk 2007: 8).

Ma jooksin tagasi lõkke juurde. Manivald oli juba ära põlenud, üksnes tema tuhk hõõgus veel. (Ibid.: 12)

Tehnilisuse küsimus: *„Ma ütlesin küll, et mitte mina ei katsunud seda munka, vaid minu kirves, aga ta vigiseb ikka.“* (Ibid.: 11)

Kivirähk kirjutab raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“, mille sündmustik toimub muinasajal, ka tänapäevastest probleemidest valdavalt groteskses võtmes.

Kaalutlemata uuendustega kaasa minemine, teiste matkimine: *Tegelikult sündisin ma külas, mitte metsas. Minu isa oli see, kes otsustas külla kolida. Kõik ju kolisid, või peaaegu kõik, ja minu vanemad olid ühed viimaste hulgas. Küllap ema pärast, sest temale ei meeldinud*

külaelu, teda ei huvitanud viljakasvatus ning ta ei söönud iialgi leiba. „See on solk,“ ütles ta mulle alati. „Tead, Leemet, mina ei usu, et see üldse kellelegi maitseb. Lihtsalt üks eputamine on see leivasöömine. Tahetakse kole peened välja näha ja võõramaalaste moodi elada.“ [...] Isa oli ilmselt teist meelt. Tema tahtis olla uue aja inimene ja uue aja inimene pidi elama külas, lageda taeva ning päikese all, mitte hämaras metsas. [...] Uue aja inimesel pidi kodus olema sirp, millega ta sügisel küürakil maas vilja lõikas; tal pidi olema käsikivi, millega ta ähkides ja puhkides terasid jahvatas. (Ibid.: 14)

Antud tekstis lõi Kivirähk olukorra, kus ema suudab endale truuks jääda ja tunnistada enda konservatiivseid mõtteid. Isa, vastupidi, pooldab uuendusi, mis ei tundu sugugi paremad: ebasoodsates tingimustes raske füüsilise töö kirjeldused kallutasid lugeja õige raamatu alguses metsarahva vaatenurki toetama.

Edaspidi kirjeldab Kivirähk isa kui üsna jäärapäist ning mõtlematut inimest, seevastu ema kui „tüüpilist eestlast“, kellele ta saatus ei meeldi, kuid sellegipoolest selle ära kannatab: *Onu Vootele jutustas mulle, kuidas mu isa – veel alles metsas elades – ärritusest ja kadedusest peaaegu lõhki pidi minema, kui ta mõtles sellele, millist huvitavat elu naudivad külainimesed ja missuguseid põnevaid riistu neil on. [...] „Tänapäeval elavad kõik normaalsed inimesed lageda taeva all, mitte võsas! Ka mina tahan künda ja külvata, nagu seda tehakse kõikjal arenenud maailmas! [...] Ja ta viiski ema külasse elama; nad ehitasid endale väikese tare ja mu isa õppis künda ja külvama ning sai endale sirbi ja käsikivi. Ta hakkas käima kirikus ja õppima saksa keelt, et mõista raudmeeste kõnet ja nende käest veelgi vahvamaid ja moodsamaid vigureid üle lüüa. Ta sõi leiba ja kiitis matsutades selle headust ning kui ta õppis veel selgeks odrakördi keetmise, polnud tema vaimustusel ja uhkusel enam üldse otsa ega äärt. „See mekkis nagu okse,“ tunnistas mulle ema, aga isa sõi odrakörti kolm korda päevas, krimpsutas küll väheke nägu, kuid väitis, et see on iseäranis hõrk roog, mida peab lihtalt oskama süüa.“ (Ibid.: 14–15)*

Kivirähk kirjeldab mehe vaimustust uuest külaelust groteskses stiilis, mida iseloomustab rumaluse ja sündmuste võimendamine. Väljend *lageda taeva all* loob pigem negatiivse tooni ning elu ja tööriistade esiletoomine küsisõnadega *millist* ja *missugust* näitab kõneleja erakordset vaimustust, kuid kui see kõrvutada eelneva kirjeldusega ränkraskest tööst, näitab see loo iroonilisust. Ka odrakört, mida raamatus kirjeldatakse kui kristlaste jaoks üht tähtsamat rooga, ei mekinud metsast tulnud rahvale sugugi. Mees sõi vaid selleks, et olla teiste moodi. Edaspidi luuakse inimlikuna tundunud emast ka sisuliselt prostituut, kes vaba aega sisustab teiste meestega vahekorras olles.

Emal oli külas igav; ta ei hoolinud põllutööst ja sel ajal kui isa tähtsalt kündmas käis, luusis ema mööda vanu tuttavaid metsi ja tutvus ühe karuga. Mis edasi sai, on vist täiesti selge,

see on nii tavaline lugu. Vaid vähesed naised suudavad vastu panna karule, nood on ju nii suured, pehmed, abitud ja karvased. Peale selle on nad sündinud võrgutajad, kellele inimnaised liiati hirmsasti meeldivad, nii et nad ei jäta kasutamata uhtagi võimalust mõnele naisele ligi trügida ja talle kõrva mõmiseda. [...] Minu isal aga läks veelgi halvemini. Ta ei leidnud süngist mitte ainult karu karvu, ta leidis sealt terve karu. Iseenesest poleks sellest midagi hullu olnud – ta oleks pidanud vaid karule vägevasti peale sisistama ning teolt tabatud mesikäpp lidunuks metsa poole, kõrvad ludud. Aga isa oli hakanud ussisõnu unustama, sest külas polnud neid tarvis, pealegi ei pidanud ta neist eriti, arvates, et sirp ja käsikivi teenivad teda sootuks paremini. Seepärast pobises ta oma voodis karu nähes hoopis midagi saksa keeles, mispeale arusaamatutest sõnadest segadusse sattunud ning teolt tabamise tõttu erutunud karu tal pea otsast hammustas. [...] Isa tapnud mesikäpp oli meelegeitel ja kuna mõrv oli toime pandud kiimahoos, karistas ta end sealsamas ja hammustas enesel riista küljest. (Ibid.: 16–17)

Kivirähki groteskne stiil väljendub selles lõigus absurdsuses. Vähe sellest, et karud magavad nendesse armunud naistega, nad hammustavad meestel päid otsast ja karistavad endid selle eest ise. Lisaks võib leida kergemat pilkamist saksa keele kui võõrkeele suhtes: *arusaamatud sõnad* ning pehmemat vulgarismi: *hammustas riista küljest*.

Kivirähk teeb lüpsiloomaks hoopis hundi: *Seal elas endiselt tema vend, minu onu Vootele, kes meid oma hoole alla võttis, aitas meil onni ehitada ning kinkis kaks noort hunti, et meil oleks alati värsket piima* (Ibid.: 17).

Taaskord võtab Kivirähk pilamiseks leiva kui eestlase jaoks ühe tähtsama komponendi toidulaual, ning teeb sellest vastiku, söömiskõlbmatu olluse: „*Pole sul tarvis mingit leiba. Sa ainult arvad, et sa seda tahad, tegelikult sülitaksid kohe välja. Leib on kuiv nagu sammal, käib suus ringi. Vaata, mul on siin hoopis öökullimune!*“ Öökullimunad olid minu lemmikud ja neid nähes lõpetasin ma jonnimise ning asusin mune tühjaks imema. (Ibid.: 20)

Kivirähk vastandas positiivse ja negatiivse: loob võrdluse *leib on kuiv kui sammal*, mis tekitab leivast negatiivse tooni, samas kirjutab positiivses võtmes – *minu lemmikud, lõpetasin jonnimise* – öökullimunadest, mis neutraalselt kirjutatuna suurt vaimustust ei pakuks.

Kivirähk jätkab vastandamist ning näitab ka varasemalt üdini positiivsest metsarahvast kui rumalavõitu, kitsa silmaringiga inimestest: *Tüdruk seevastu kandis pikka ja peenikest särki, mis ei sarnanenud ühegi looma nahaga, oli õhuke, kerge ja liikus tuule käes. „Kelle nahk see selline on?“ küsis Pärtel. „See polegi nahk, see on riie,“ vastas tüdruk. „Seda kootakse.“ See sõna ei öelnud meile midagi. Tüdruk puhkes naerma. „Te ei tea, mis on kudumine?“ hüüdis ta. „Kas te kangastelgi olete näinud? Aga vokki? Tulge tuppa, ma näitan.“ See kutse*

hirmutas ja ahvatles ühekorraga. [...] Kummaliste nimedega asjandusi oleks tahtnud näha küll. [...] „Üksinda olen kodus, teised teevad kõik heina.“ See oli jällegi üks arusaamatu asi, aga me ei tahtnud end liialt tobedana näidata ja seepärast noogutasime, justkui saaksime aru, mida see „heinategemine“ tähendab. (Ibid.: 22–23)

Metsarahva „teeb“ Kivirähk rumalaks võrdlemisi lihtsalt – kirjutab koomilisena mõjuvalt tekstis, kuidas nood ei tea lihtsana tunduvatest sõnadest nagu kangastelg, vokk ja heinategu, midagi.

Kivirähk jätkab, kujutades külarahvast koomiliselt, halenaljakalt teisi rahvaid järgivat inimeste rühma, kes on oma veendumustes surmkindel, kuid jätkates metsarahva kitsa silmaringi joont: *„Miks peab meie rahvas see viimane olema? [...] Mis teist sedasi saab, kui te ei õpi kõnelema saksa keelt ega teenima Jeesust?“ Meie ei osanud selle jutu peale midagi kosta, kui imelikud sõnad nagu „lossid“ ja „paleed“ panid südame värisema. Kindlasti on need veel midagi uhkemat kui vokk ja leivalabidas. [...] „Pärtel ja Leemet – need on paganlikud nimed. Kui te külla elama tulete, ristitakse teid ümber, siis saate endale nime, mis on pärit piiblist. [...] Piiblinimed on kõik ilusad.“*

Sarkastiline vanasõna ümbersõnastus: *„Tark teeb nii nagu teised targad ees, mitte ei jookse omapäi justkui sulust lahti pääsenud põrsas.“ (Ibid.: 24)*

Kõik külas nähtud uued ja põnevad esemed tundusid noortele põnevad, kuid elukogenum Vootele seletas kõigi asjade kasutust: *„Heina on neil vaja kasvatada selleks, et nende loomad talvel nälga ei sureks. Meil seda muret pole, meie põdrad ja kitsed saavad talvel ise hakkama, otsivad endale ise metsast süüa. Külarahva loomad aga talvel väljas ei käi, nad kardavad külma ja pealegi on nad nii rumalad, et võivad metsas käies ära eksida ja külainimesed ei leia neid enam üles. Nad ei tunne enam ussisõnu, millega saab kõik elusad olendid enda juurde kutsuda. Seetõttu hoiavad nad oma loomi terve talve ühes majas vangis ja söödavad neid suvel suure vaevaga kokku kogutud heinaga. Vaat sellepärast on külaelanikel vaja seda naeruväärset reha, aga meie tuleme väga hästi ka selleta toime.“ [...] „Aga meil pole tarvis ka vokki, sest loomanahk on sada korda soojem ja mugavam kui kootud riie. Külainimesed lihtsalt ei saa loomadelt nende nahku kätte, sest nad ei mäleta enam ussisõnu ja kõik ilvesed ning hundid jooksevad nende eest põõsasse või vastupidi, hüppavad kallale ja söövad ära.“ [...] „Üks usub haldjaid ja käib hiies, teine usub Jeesust ja käib kirikus,“ ütles ta. „See on ainult moeasi. Midagi kasulikku pole ühegi jumalaga peale hakata, need on rohkem nagu sõled või helmed, lihtsalt ilu pärast. Kaela riputamiseks või niisama mängimiseks.“ (Ibid.: 26)*

Positiivse tooniga kirjutatud tapmiskirjeldus: „Suur hulk jäneseid oli aianurka kokku aetud, ussisõnadega tarduma pandud, ja Hiieke muudkui raius neil kirvega päid maha. [...] Raius ja raius, endal pisarad suurest pingutusest silmas.“ (Ibid.: 38)

Kivirähk kasutab taaskord oskuslikult vastandamist: -ke sõna lõpus on hellitav ja teksti pehmendav, ning sellele järgneb kirvega pea maha raiumine, mis on väga karm. Selline kooslus muudab teksti groteskseks.

Kivirähk jätkab raamatus jõhkrate stseenide kirjeldamist: *Hiie pidi hakkama iga päev pühas hiies käima, ning nugise verd voolas ojadena, taimede haisev suits tõusis taevani ja Ülga toppis tüdrukule nina alla aina uusi ööbikuajusid* (Ibid.: 40).

Ta näitas võssa kadunud osmikuid, mille asukad olid kas surnud või külasse ära rännanud, ja rääkis, millised võimsad vanamehed ja karmid eided neid hoonetes kunagi oma elu olid elanud (Ibid.: 41).

Võimsad vanamehed mõjub hästi kõlava algriimina ning *karmid eided* sõnapaarina, mis jääb kõrva ning mõjub muigama panevalt.

Metsarahva hulgas on naistel komme täiskuuööl puude ladvus vihelda: „*Minu oma on juba puu otsas!*“ *sosistas ta ning osutas näpuga ühe kõrge kuuse poole, mille ladvas istus tema alasti ema, valge keha kuupaistel helendamas, ning vihtles end aeglaselt ning mõnuga. See oli kahtlemata ilus ja nõiduslik vaatepilt, aga Pärtli emast hoopis rohkem huvitasid mind Salme sõbrannad.* (Ibid.: 86)

2.3.2. Vulgarismid raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“

Vulgarisme kasutab Kivirähk harimata ning oma looduslähedast kultuuriruumi hoidvate inimeste kõnepruugis. Alati ei kasuta ta kõige jämedamat sünonüümi, vaid pisut pehmemat, kuid siiski mitte neutraalset varianti.

Samuti juhtusin ma kord nägema, kuidas munk kuseb, ja jooksin Vootele juurde, ärevusest hingetu, silmad põlemas peas: „Onu, onu, mungal on noku!“ [...] „Ja neil pole ka tisse. Nad on lihtsalt väga paksud ja rasv voolab nende ümber nagu kuusevaik.“ (Kivirähk 2007: 52)
„Vaskuss on ise ka sita värvi, tema peal ei olegi see nii väga näha,“ ütlesin mina (Ibid.: 55).

„Sellel Räägul ulatuvad rinnad nabani, tolgendavad justkui kaks suurt karvast tammelehte. Ja Pirrel on nii suur riist, et kui ta istub, siis võtab ta selle sülle, muidu vedeleb till maas nagu saba ja sipelgad lähevad sisse.“ (Ibid.: 67)

„Ülgas, ma kardan, et sa oled viimane hiietark ja pärast sinu surma ei mäleta enam keegi, et selles järves siin elab haldjas, ning kui külainimesed marju korjates siiakanti satuvad, ujuvad nad siin südamerahus ja nende põngerjad pissivad su pühasse vette“ (Ibid.: 75).

„Pea suu, vana karu lits!“ käratas Tambet (Ibid.: 80).

Me neelatasime ühekorraga, kui ta end vihtlema hakkas ning tema tissid lõbusalt üles-alla hüppasid (Ibid.: 86).

Kohtudes hiljem mõne Salme sõbrannaga, hakkas mu pea võidurõõmust ja üleolekust lausa pööritama – seal ta istus ja suhtus minusse kui tüütusse poisikesse, aga ometi olin ma näinud tema tisse ja peput! (Ibid.: 89)

Oli selline tunne, nagu oleks keegi võtnud su vanad head püksid ja nende sisse sittunud – püksid olid küll alles, kuid neid polnud enam võimalik kanda, nad olid täis võõrast, vastikut haisu (Ibid.: 128).

2.3.3. Kujundlikud väljendid raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“

Vastupidiselt teistele Kivirähki teostele pole selles romaanis eriti ebatavalisi kujundeid ega kujundlikke väljendeid.

Lööb tund ehk sureb: Küll lööb ka sitikate tund! (Kivirähk 2007: 5)

Otsust langetama ehk otsust vastu võtma, otsustama: Järve ääres ootas tige hiietark ja ma tahtsin, et ema kõik edasised otsused ise langetaks, mina ei julgenud oma peaga enam midagi ette võtta (Ibid.: 70).

Tiiba ripsutama ehk kurameerima: Ma olin Salmes tõesti pettunud ja oleksin hea meelega emale ära rääkinud, et õde karuga tiiba ripsutab (Ibid.: 89).

2.3.4. Võrdlused raamatus „Mees, kes teadis ussisõnu“

Sõnad kanged kui mädasoo: *Seepärast sisistan ma veel kolmaski kord ja sedapuhku on mu sõnad kanged kui mädasoo, millest välja rabeleda pole võimalik.*

Purtsatavad lõhki nagu rebenevad püksid: *Nad purtsatavad lõhki, nii nagu rebenevad liiga kitsad püksid, ja soolikad voolavad rohule. (Kivirähk 2007: 5–6)*

Inimene kui puuleht: *Ma polnud teda iialgi kõndimas näinud, vaid ikka kusagil põõsa all sirakil, otsekui oleks ta mõni puuleht, mida tuul ühest kohast teise kannab (Ibid.: 10).*

Inimene kui kärbes: *Nagu viimased kärbsed enne talve, lendame aeglase pörinaga läbi metsa, kuni sopsatame samblasse ja kärvame (Ibid.: 11).*

Röökis nagu sokk: *Hiiele valati piima vägisi suhu, aga kui tüdruk oksendama hakkas, tõmbus Tambet viha pärast näost punaseks ja röökis nagu sokk (Ibid.: 39).*

Kerge, justkui oleks kivi välja lõigatud: *Süda oli korraga nii kerge, justkui oleks minu seest suur kivi välja lõigatud, ning ma tundsin end korraga meeletult näljasena, sest tekkinud õõnsus tuli ju täita (Ibid.: 72).*

Elevil näoga nagu äsjakoorunud liblikas: *Põhiliselt ikka meie Pärtli ja Intsuga, Hiie kuulas ja vaatas niisama ning oli nii õnneliku ja elevil näoga, nagu võib olla üks äsjakoorunud liblikas, kes oma kestast välja poeb ning erutunult maailma vahib (Ibid.: 81).*

2.4. „Liblikas“

„Liblikas“ on lugu Estonia teatri sünnist, mis võrreldes teiste teostega on hoopis melanhoolsem ja tõsisem. Siiski ei puudu sealt groteskne stiil.

2.4.1. Iroonia, grotesk raamatus „Liblikas“

Hull luuletaja Juhan Liiv saabus otse müüride juurde, langes mõrdihunnikusse põlvili ja hüüdis: “Oh, Estonia, anna andeks, et ma nii vaene ja vilets olen, aga muud mul sulle anda pole!” ning hakkas pükse ja kuube seljast ajama, nii et linnavaht pidi talle märkuse tegema ja kui Liiv ei kuuletunud, ära jaoskonda viima (Kivirähk 1999: 42–43).

Kivirähk mängib eesti luuletaja Juhan Liivi mainega, kasutades tema kohta väljendit hull luuletaja. Liivi isamaa-armastust iseloomustab Kivirähk Liivi Estonia ees põlvili laskumisega ning ainukese vara, pükstest ja kuuest loobumisega, mistõttu tuli tal tollaegsetele võimudele vastu hakata, mis on samuti meelestatuse märk.

Ta andis uksehoidja Lepale kärbsapiitsa ja käskis teda valvel olla ning virutada ilma halastuseta kõikidele peadele, mis etenduse ajal saali ilmuvad (Ibid.: 50).

Kivirähk kasutab groteskset stiili, mängides nõrga ja tugevaga. *Virutada ilma halastuseta kõikidele peadele* on väga karm sõnakasutus, kuid kuna uksehoidja pidi seda tegema, kasutades kärbsapiitsa, mõjub see koomilisena.

Siin võib ümbermaailmareisi korraldada, arvas ta, ja veenduda, et Estonia maja on tööpoolest ümmargune (Ibid.: 57).

Kivirähk kasutab Estonia kontserdimaja maakera kujundina, mis on kaudne vihje, mida Estonia eestlasele selle ehitamise ajal ning hiljem tähendas.

Estonia teatri esietendus Kivirähki kirjelduses: Ja kui saabus 24. august – see oli 1913. aastal – täitus maja pealtvaatajatest, kes olid saanud töldade ja voorimehevankritega või lausa jala – kepp käes. Neid oli tulnud siitsamast Tallinnast, aga ka kaugemalt, Setust ja Saarest, ning mõned olid kõndinud nädalaid, et õigel ajal õiges kohal olla. Parter ja rõdud olid inimesi maast laeni täis, aga samuti uulitsad teatri ümber, sest mitte kõik ei söandanud veel oma jalga üle selle tavatu läve tõsta ning rahuldusid kaugemalt piidlemisega, et siis, kui kummalises hoones midagi päris veidrat ja ristiinimese hingele ohtlikku sündima hakkab, jõuaks tagahoovidesse varjule pageda. (Ibid.: 58)

Kivirähk pilab taas kõige võõra vastu kahtlustavalt suhtuvaid eestlasi ning muudab publiku saabumise ja suuruse kirjeldused koomiliseks. Pisut liialdusena kõlav, kuid tolle aja kohta mitte võimatu olukord, kus inimesed on kõndinud *mitu nädalat, et õigel ajal õiges kohas olla*. Inimeste rohkuse kirjeldamiseks kasutab Kivirähk väljendit *maast laeni täis*, mis küll tähendab, et inimesi oli palju, kuid mõjub selles kontekstis koomiliselt. Kartlike ja (eba)usklike inimeste pilgu läbi olevat Estonia kontserdimaja *tavatu lävega kummaline hoone*, kus võib *midagi päris veidrat või ristiinimesele ohtlikku sündida*. Selline sõnastus on liialdav, muutes teksti groteskseks.

Ja viin hakkas peiedel ka nii kiiresti pähe, nagu polekski see aus riiginaps, vaid ei tea mis nõiutud kraam, ning juba pärast kuuendat pitsi nägid kõik tillukesi musti sarvikuid laual vorstikeste vahel luusimas (Ibid.: 62).

Kivirähk kirjeldab matuste järgset alkoholi tarvitamise kommet, ning kummalist mõju põhjendab kui *ei tea mis nõiutud kraam*.

Tragikoomilisena mõjuv kirjeldus Vabadussõja ajast: *Tööd oli muidugi hullumoodi palju, sest lisaks näitlemisele rakendati terve trupp ametisse ka sanitaride ja õdedena ning me pidime proovidest ja etendustest vabadel tundidel sõjaväljal haavata saanud soldateid kantseldama ja kasima. Seda tööd ei saanudki päris kaine peaga teha, aga liiale ka minna ei tohtinud, sest siis kippus vigane su käest maha libisema ja tema kisa kutsus kohale tigeidaid asjamehi. Kord ilmus laatsaretti komandant, haaras Kurnimil, kes just ühel õnnetul soldatil linade vahetamise käigus oli lasknud voodist välja veereda, kraest ja lõugas: „Kas te ei kuule, kuidas haige teie käes röögib nagu patune tõrva sees!“ „Mina, mu kallis*

salapärane tundmatu, mõtlesin, et ta hoopis laulab,“ vastas Kurnim. „See on ju kontserdisaal, ja ma veel pidasin aru, et küll on kena tenor!“ (Ibid.: 82–83)

Kivirähk viitab Vabadussõja perioodile, kus suuremaid ruume kasutati haigemajadena. Kasutades liialdust, lisab Kivirähk nüansi: *tööd ei saanud kaine peaga teha*. Lisaks groteskne kirjeldus karjumisest: *ma arvasin, et ta laulab*.

2.4.2. Kujundlikud väljendid raamatus „Liblikas“

Ka selles raamatus ei kasuta Kivirähk ebatavalisi kujundeid, vaid kõnestiilis levinud ütlushi, kuna raamat peegeldab omal moel eestlaste elu Estonia teatri ehitamisest ja elust esimese Eesti Vabariigi ajal.

Taga nutma ehk möödunu pärast kurvastama: Nimi on küll viimane asi, mille kaotamist ma taga nutan (Kivirähk 1999: 6).

Kuldsete kätega ehk osav: Muidu oli isa töökas ja tubli, kuldsete kätega meister, kes valmistas ise kogu meie mööbli ja oskas koguni sepatööd teha (Ibid.: 8).

Lahedam hingata ehk kergem hingata: Mäletan, kuidas istusin ta voodi juures, valmis talle esimese nõudmise peale veeklaasi ulatama või patju kergitama, et haigel oleks lahedam hingata (Ibid.: 13).

Endast välja minema ehk ärrituma ja naljalt ei lähe ehk harva või raskesti: Mölder oli nii liigutatud, et ei mallanud enam rahulikult paigale jääda, vaid tormas sõgedana lindude poole, mis tõestas, et lindnaiste kaunidus oli ta tõesti päris ogaraks muutnud, kuna muidu oli ta väga rahulik ja kannatlik mees, kes naljalt endast välja ei läinud (Ibid.: 15).

Taevas teab, kust ehk teadmata asukohast: Järgmisel hommikul ilmuski ta tööle taevas teab kust leitud frakis, mille käised ulatusid talle küünarnukkideni (Ibid.: 33–34).

Hampelmanlik saatus ehk narri saatus: Hiljem, kui ma juba Estonias tegutsesin, käis isa mind ka mitu korda vaatamas, ja ehkki talle paistis teatris väga meeldivat ning ta iialgi mind säärase ebapraktilise töö pärast ei hurjutanud, nagu paljud teised põlised töömehed, kelle meele tegi kibedaks poja või tütre hampelmanlik saatus, ei kuulnud ma enam kunagi tema suust ühtegi kiidusõna (Kivirähk 1999: 12).

2.4.3. Võrdlused raamatus „Liblikas“

Kivirähkile omaselt on ka „Liblikas“ palju ebatavalisi võrdlusi. Ta kasutab neid, kui kirjeldab olustikku, mitte tegelaste otsekõnes.

Jäi külge nagu suvine päevitus: *Minul läks nimega paremini, see jäi mulle külge nagu suvine päevitus ega kulunud talvelgi maha* (Kivirähk 1999: 6).

Välja veninud nagu känguru: *Püksipõlved olid sedavõrd välja veninud, et Jaan meenutas liigesehaiguse käes vaevlevat kängurut* (*Ibid.*: 33–34).

Ühte sulavad nagu haakuvad hea tisləri tehtud tapid: *Me olime ajas tagasi kandunud, taaselustasime pilte kaduvikust ja rahvas saalis tundis, kuidas need tema sügavaimas mälusopis midagi ürgset äratasid ja sellega ühte sulasid, nagu haakuvad hea tisləri tehtud tapid* (*Ibid.*: 60–61).

Võrdlus Piibli ja „Dekameroni“ vahel: *Ja vat siis ma sain esimest korda aru, kui halvasti see surm inimesele mõjub, sest see jutt, mida meie armas Johanson nüüd kõnelema hakkas, erines tema tavalisest kõnest sama palju kui piibel „Dekameronist“* (*Ibid.*: 62).

Armastati kui ilusat lille või väikest looma: *Just selles peituski minu õnnetus, Erika oli kallis tervele trupile, aga teistmoodi, hoopis teistmoodi, teda armastati kui ilusat lille, mida on aeg-ajalt endale ettevaatlikult rinda kinnitada, või väikest loomakest, kellele maiustuste kinkimine ja kõrva tagant sügamine nii meeldiv on* (*Ibid.*: 69)

Pilk jääb külge, nagu takerduks naela otsa: *See tüdruk nägi välja natuke näkineiu moodi, laulis hästi, ja noh, eks teda oli ju tõesti kena vaadata, ta oli kohe säärane... et pilk jääb külge, nagu takerduks naela otsa.* (*Ibid.*: 69)

Puhas kui näkineitsi higi: *Hoidku jumal säherduse madaluse eest, minu arglik, kuid kaval soov oli jätke endast ikka mulje kui tõelisest kunstnikust, kes ei tea sihukest sõnagi nagu „mammona“, kelle hing on puhas kui näkineitsi higi!* (*Ibid.*: 75)

Lakku täis kui tarakan: *„Lakku täis kui tarakan! Kes te niisugune olete, et juua täis peaga haavatute juurde ronite?“* (*Ibid.*: 83)

2.4.4. Vulgarism raamatus „Liblikas“

Leidsin „Liblikast“ vaid ainsa vulgarismi, mis viitab tolle aja viisakale kõnepruugile. Vaid surmast kui emotsionaalselt raskest sündmusest räägitakse vulgaarselt.

Meele teeb mõruks, tõepoolest. Sitt asi see surm. (*Ibid.*: 63)

2.5. Raadiosaade Rahva Oma Kaitse

Raadio 2 koduleheküljel on Rahva Oma Kaitse raadiosaatest kirjutatud nii: „Rahva Oma Kaitse analüüsib nädala sise- ja välispoliitika sündmusi. Alustame nädala teemaga, seejärel keskendume teistele meedias vastukaja leidnud probleemidele. Otse-eeetris on kaks ajakirjanikku, kes ei karda olla kriitilised nii erakondade, poliitikute kui ajakirjanduse hindamisel. Ja lõpuks – see on romantika!“

Rahva Oma Kaitse raadiosaatejuhid on Andrus Kivirähk ja Mart Juur. Oma saadetes kasutavad nad tihti irooniat, groteski, „üle-võlli“ nalju. Kuna tegemist on kahe raadiosaatejuhi improviseeritud dialoogiga, kasutatakse kõnekeelt, kust ei puudu ka vulgarismid.

Dialoogides on *kaldkirjas* Mart Juure poolt öeldu.

2.5.1. Stereotüübid

Stereotüüp on väljend, mis iseloomustab käitumismalli, kinnisarusaamu, kindlaid ootusi millegi talituses. Rahva Oma Kaitse saates leitakse probleemi või asjaolu kirjeldades tihti tegelane, kellest luuakse karakter, kelle sarnaseid võib ka kohata Andrus Kivirähki raamatutes. Karakteri asemel võidakse anda käitumismalli kirjeldus, mis nende kahe arvates oleks mõnele kindlale inimesele sobilik või iseäralik.

2.5.1.1. Haisev vanamees

Andrus Kivirähk ja Mart Juur arendasid dialoogi hääbuvatest muinsuskaitse väärilistest sündmustest ja rituaalidest, kuni jõudsid Kihnu pulma ja autolavka (kauplusauto) ootamise kõrvutamiseni. Olles jutuga „maal“, lõi Mart Juur haisva vanamehe karakteri, kes sõidab väikebussiga mitte-ekspressliinil Tartu suunal. Andrus Kivirähkiga koos lisasid nad vanamehele palju juurde: tuleb peale Kammerist, väljub mujal kui ettenähtud peatuses, tunneb bussijuhti, erinevate lehkade variandid.

„Ma olen täitsa rõõmus, sest iga suvi ma natuke saan seda kogemust, kuna Käsmus poodi ei ole ja seal käib autolavka. Autolavka on ka üks asi, mida tuleb oodata. Selleks koguneb kogu Käsmu küla bussipeatusesse kokku ja siis ootavad autolavkat. Ja see on väga huvitav. Mina nüüd ei ole Käsmu põliselanik, aga ikka mingeid jutte kuulen ja üht-teist seal susiseb.

Selliseid ajaloolisi asju, nagu see Kihnu pulm on võetud muinsuskaitse alla, võiks ka poes kauba ootamise omaette rituaalina kaitse alla võtta. Et mitte lasta sel välja surra, tuleks kaup tuua lõuna ajal, siis oleks asjal rohkem jumet.“

„See võiks olla UNESCO pärandis“

„Jah. Kauba ootamine Eesti külapoes või loopealsete niitmine ja kõik sellised väljasurevad asjad“

„Tegelikult võiks kaitse all olla ka väikelinnades ja maakohtades elavad vanamehed, kes ei pese ennast. Mulle meeldib Otepäält Tartusse sõita mitte selle bussiga, mis läheb otse ja millega sõidab rikkam rahvas, vaid sellega, mis peatub igal pool Kammeris ja kus veel. Ja seal tulevad peale sellised haisevad vanamehed, kes pole iialgi ennast pesnud. No ta elab maal...“

„Kammerist tuleb vanamees peale ja ta on alati bussijuhi sõber. Ja ta ei lähe ka õiges peatuses maha, vaid palub kinni pidada kuskil haruteel ja kaob siis võsa vahele“

„Nad on nii armsad, kes jutukad ja kes tusased, aga nad kõik haisevad. Nagu juustu asjatundjad ütlevad, mis on rokfoori juust..“

„No viinahais on seal, tubakahais, muidugi ka pesematuse hais“

„Need külamehed, kes on pesemata, ega nende elu ei ole ju kerge – elad ilma naiseta kuskil maakohas, buss käib harva, pesta ei saa, võibolla ei tahagi pesta.“

„Aga kuhu nad lähevad?“

„Ei tea, aga nad mitte kunagi ei sõida Tartusse välja.“

„Nad tulevadki peale sellises peatuses, kus on üks pink ja nõude, ja siis lähevad umbes samasuguses maha. Selliseid vanamehi tuleks hoida jah ja mitte lasta välja surra.“ (Raadio 2 kodulehekülg, 09.02.2016)

Karakter loodi groteskses stiilis, stereotüüpse kirjeldades loodi uus stereotüüp. Võeti tavaline väikeasula, Kammeri, selle väiksuse rõhutamiseks lisas Mart Juur kõnekeelse retoorilise küsimuse *ja kus veel*, mis tähendab, et sarnaseid kohti on palju, ning üritati luua tavalise bussisõidu kirjeldus, mis oleks olnud eraldi stereotüüpne bussisõit. Sellest kasvas välja haisva vanamehe karakter, keda Juur ja Kivirähk groteskselt kirjeldama hakkasid: *nad on armsad, aga nad kõik haisevad*.

2.5.1.2. Uudishimulik eestlane

Samas saates rääkisid Kivirähk ja Juur ka teiste inimeste piilumisest ja loodi ühtlasi nii vanaproua karakter kui ka uudishimulikule vanainimesele nende arust iseloomuliku mõtlemisviisi kirjeldus, mida nad võimendasid.

„Alati saab külades vaadata ka aknast sisse, et näha, mida võõras tares tehakse. Ega külas ju kardinaid ei ole. Kaalukojas saab küll kaaluda, kas naisel idaneb juba sees midagi või mitte, aga kehakeelt saab ikka aknast jälgida kõige paremini. Sügisõhtul pole seda hirmu ka, et siis on väga hästi näha, mis toas tehakse, aga seda kes akna taga vahib, mitte ei näe, sest väljas on hämarpime. Võid lausa nina vastu klaasi litsuda ja sind ikka ei nähta.“

„Aga aken on väga kasulik leiutis – saab vaadata sisse, aga saab vaadata ka välja. Võtmepositsioon oli sellel vanaproual, kelle maja asus bussipeatuse ja poe lähedal, tema sai alati vaadata oma aknast, minemata oma tervisega riskides õue, kes läks poodi, kes läks kella poole kahesele Põlva bussile, mida nad seal bussipeatuses seistes tegid, või seisis lihtsalt, mannerg käes...“

„Mannerg on väga salalik asi. Sa ei näe, mis seal on. Selline aus inimene kannab võrku. Sealt on kohe näha, mida veetakse. Ja üldse, kehakeel olgu ka selgesti nähtav. Armunud käperdagu teineteist, musitagu, ja need kes ei ole armunud, need seisku teineteisest eemal nagu kaks pulka. Siis on selge.“

„Sageli vanaprouad tulid kokku ja vaadati lõngu. Sest minu ajal olid veel kodus kudumismasinad.“

„Igaüks võttis lõngad kaasa, mida vahtida või? Või nad hargnesid kuidagi?“

„Ei. Ma ka ei tea mis need olid, aga nad olid puntras ja nendest heegeldati või kooti. Olid sellised masinad. Kudumismasinad.“

„Vanasti poes oodati ka kaupa. See oli väga oluline, sest mõnikord seda ei tulnudki. Siis sai niisama päev otsa rääkida nendest lõngadest ja Evelin Ilvesest.“ (*Ibid.*)

Kivirähk ja Juur kirjeldasid vanaproua uudishimulikkuse võimalikku rahuldamise võimalusi: naise kaalumise raseduse kontrollimiseks; aknast piilumine, mis leiti neist kahest parem olevat. Mart Juur kirjeldas hea akna asukoha eeliseid, alustades sellega loodud vanaproua stereotüüpsete soovide kirjeldamist teiste inimeste vaatamisel: *armunud käperdagu, teised seisku teineteisest eemal*. Taas kasutab Kivirähk võrdlust: eemal *nagu kaks pulka*. Groteskne esemete kirjeldus: *aken on kasulik leiutis, mannerg on salalik asi*.

2.5.1.3. Sekretäritöö

Juur ja Kivirähk jõudsid mõne lausega kindlaks määrata sekretäritöö olemuse.

„Kui Rõivas ütleb, et pane homme midagi lühemat ja liibuvamat selga, siis paneb Nebokat miniseeliku ja värvib huuled ära – see on sekretäritöö.“

„Ei, sa eksid, Mart. See on palju keerulisem töö. Esiteks, sa pead kandma kilekotiga raha, ja teiseks, valetama hommikust õhtuni.“

„Ah soo, mina mõtlesin, et see on aus sekretäritöö, kus on kohvimasin ja lembehetked koopiamasinal.“

„No väike seks käib asja juurde, aga peab ka raha kandma ja sellega alustas Kristen Michal oma karjääri.“ (*Ibid.*: 19.01.)

Nende kohaselt peab sekretär ministri soovi järgi riietuma, sooviks on enamasti *lühem ja liibuvam, värvitud huuled ja miniseelik*. Lisaks peab ta *hommikust õhtuni valetama, kandma kilekotiga raha* (viide rahapesule) ning astuma ministriga vahekorda: *lembehetked koopiamasinal, väike seks käib asja juurde*.

2.5.1.4. Nihilist

Juttu alustatakse ajakirja Täheke võrdlemisega internetikeskkonnaga Nihilist.

„Kui Tähekesse lähevad heade laste jutud, näiteks: „Mis lumememmega juhtus?“, siis Nihilisti lähevad pahade laste jutud, kus ropendatakse ja räägitakse koledatest asjadest“

„Keeruline on ka paberist teha asju. Paberist tuleb välja lõigata, siis neid sakke tuleb liimida teiste sakkide vastu, paber kipub kortsu minema ja üldse ei jää nii ilus. No need Tähekesse omad pole veel midagi, aga mu lapsele kingiti sünnipäevaks kokkukleebitav Jumalaema kirik Pariisis, ma panin terve päeva seda kokku. Seal isegi valgus põleb sees. Sellise asja panin kokku. See koosnes umbes tuhandest tükist, mida kõik tuli ilma liimita kuidagi kinnitada üksteise otsa“

„Katsu nüüd sedasama lugu jutustada Nihilisti lugejatele arusaadavas keeles“

„No türa, ma tegin mingi junni ja tuli selline käkk.“ (*Ibid.*: 09.02.)

Nihilisti kirjeldatakse negatiivse varjundiga: *Nihilisti lähevad pahade laste jutud, kus ropendatakse ja räägitakse koledatest asjadest*. Sellega löid nad stereotüübi, et Nihilisti keskkonnas vaid sellise sisuga jutte avaldataksegi. Kivirähk võimendas olukorda, kui

fraseeris varasemalt öeldu ümber, väidetavalt *Nihilisti lugejale arusaadavasse keelde*, muutes pika jutu ühelauseliseks, vulgarismidega tegevuse *lühikirjelduseks*.

2.5.1.5. Eesti rahvuspühad ja integreerumine

Vastlapäevast inspireeritud saates tulid teemaks ka pagulased ja nende integreerimine. Kivirähk kasutas endale omast groteskset stiili, lisades ka võrdlusi.

„Täna sõi vastlakuklit Kaur Kender, Nihilisti toimetuses söödi vastlakuklit, samal ajal Mihkel Kunnus sõi kuskil mujal vastlakuklit. Ahto Lobjakas võttis vastlakuklit, hammustas seda nii, et nina läks vahukooreseks. [...] Pagulaskeskuses võis asi olla kriitilisem, sest sinna võisid inimesed heatahtlikkusest viia seajalgu, mis on ka põline vastlatoit. Aga seajalad: esiteks, on ta siga, mida moslem süüa ei tohi, teiseks, ta on üldse selline katmata jalg, mis tuletab pagulasele meelde Kölni, mitte veresauna, vaid lihtsalt sauna, kus on palju paljaid inimesi. Jalgu oli palju ja kohe tahaks katsuda. Kui nüüd tuuakse palju seajalgu pagulaskeskusesse, siis võib seal ka toimuda orgia: neid seajalgu nühitakse, neid katsutakse, neid käperdatakse.“

„Kas see, mida sa nüüd rääkisid, on lapsporno? Kui vanad need sead on, kelle jalgu seal käperdati?“

„See on folkloor, Mart. Seal on oma ajaratas, mida mööda ta käib. Tema ei ela nii kauaks kui meie, aga oma ea kohta on ta kindlasti õiges vanuses. Ja temast on saanud nüüd jalad, mis võivad meespagulasi solvata. Ta võiks kaetud olla vähemalt, nagu kanajalad on mitmesugustes söögikohtades mähitud hõbepaberisse. Siis kui sa võtad, on ta hõbepaberis ja säärt pole näha. Ta on kaetud. Burkas.“

„Täna see sõnavabadus natuke vaibus, sest kõigil oli suus vastlakukkel. Tead, kui sul on ikka vastlakukkel käes, siis sa ei mõtle pedofiiliale, pornograafiale, pagulastele... Üritad süüa seda vastlakuklit nii, et nina ei tee kreemiseks, aga teed nagunii.“

„Täna tuli väga reibas tööriietes noormees... Mulle meeldis, et varahommik oli, aga ta oli juba tööle tulnud, ei tarvitanud ta narkootikume, ei tegelenud ta mingite perverssustega, seljas olid ehitajariided, ehitades tegi kuskil ausalt tööd, ei üritanud fentanüüli osta ega midagi, ostis vastlakuklit.“

„Mitte narkomaaniraamatuid? Vastlapäeva puhul võiks narkomaaniraamatuid nii müüa, et esikaane vahele on lastud tõrts vahukoort, või mis see valge on, mida nad tarvitavad? Fentanüül.“

„Alles hiljuti me ei teadnud keemiast midagi...“

„Mina teadsin – fenüülfaleiin ja lakmuspaber. Aga fentanüüli jah, meil liikus suhteliselt vähe.“

„Ega vastlakukkel ei peagi olema tingimata nii magusa maitsega – ta on rohkem nagu rituaal.“

Kõigepealt sa võtad talt selle mütsikese ära, sõlmi juustest lahti peal, heida põrandale see ja siis vastlakukkel on selline palja peaga, käharad juuksed, nagu Arnold Rüütli, lehvivad tuules, sellised valged.“

„Mina jagan süües tordi võrdselt tükideks. Igas osas peab olema võrdselt tordi sisu ja põhja. Vahukoorega vastlakukkel minu silme all: ma jagan ta sektoriteks, sektorid omakorda koonusteks.“

„Kas sul on sirkel ja mall ka?“

„Mul on mitu sirkliit. Lood, vaaderpass... Tordi tõstmiseks on muidugi kellu ka, aga sirkliga teeb palju asju ära. Alguses teen ringe, jagan ta ära, ja siis teen kuldlõike ja süön ta ära.“

„Mina aga kargan kõigi nelja jalaga tordi kallale ja amps-amps süön kõik martsipanid ja šokolaadid korraga ära.“

„Sa oled metsloom. Niimoodi süövad need Nihilisti poisid. Aga Ahto Lobjakas süüb nii nagu mina – ma olen näinud.“ (*Ibid.*: 09.02.)

Kiirähk alustas stereotüüpsete pagulaste probleemide ja tunnete kirjeldamisega groteskses stiilis: *asi oli kriitilisem, sest inimesed võisid heatahtlikkusest viia seajalgu; mitte veresauna, vaid lihtsalt sauna; jalgu oli palju ja tahaks kohe katsuda; seajalgadega orgia, seajalg võiks olla kaetud*. Kivirähk kasutas intertekstuaalsust vastlakukli süümise kirjeldamisel: kasutas sõnu „sõlmi juustest lahi pael“ Ivo Linna laulust „Aita mööda saata öö“. Edaspidi ilmus teksti ka liialdust ja absurdi, mis tekitas koomikat: *süümisel kasutab Kivirähk sirkliit, loodi, vaaderpassi ja kellut*.

2.5.1.5. Halvad lauljad

Raadiosaade algas traditsiooniliselt muusikavalikuga. Seekordseks „esinejaks“ oli Florence Foster Jenkins, kes laulis, ka muusikavõõrale inimesele arusaadavalt, väga halvasti.

„Häid lauljaid on palju ja me kuuleme neid palju. Aga halbu lauljaid ei salvestata, nende plaate ei anta välja.“

„Aga kas sa ei mäleta, Mart, et minagi olen laulnud? Kas ma olen parem või halvem kui Florence Foster Jenkins?“ „*Sinust ma tahtsin ka sellega seoses rääkida. Aga meestele antakse sellised asjad andeks, öeldakse, et ta oli purjus*“

„See on tõsi muidugi, ma olingi purjus“ (*Ibid.*)

„Vanainimene eetris ongi huvitav, tal on väga palju elukogemust. Ja see daam, kes laulis meile saate alguseks, ei olnud ka mingi kollanokk. Ta oli ka vist eakas proua. Aga sina käisid temast filmi vaatamas, see on ka põhjus, miks sa vedasid siia selle kohutava eide kräunuma.“

Dialog algas halbade lauljate paratamatu saatuse kirjeldusega: *neid ei salvestata, nende plaate ei anta välja*. Järgmisena käib Mart Juur välja stereotüüpse suhtumise: *mehele antakse andeks, öeldes, et ta oli purjus*, mispeale Kivirähk vastab koomiliselt mõjuva aususega. Kivirähk kirjeldab varem kõlanud laulja esinemist kui *kohutava eide kräunumist*, mis on väga negatiivse varjundiga.

2.5.1.6. Ebausklik Kivirähk

Kivirähk toob esile ebauskliku traditsiooni otsida sirelitest rohkem kui nelja lehega õisi, mis väidetavalt õnne toovad.

„Sirelitest saab õnne otsida, Mart!“

„*Õnn tuleb tööga*“

„Tulebki tööga. Ma olen teinud kaheksatunniseid tööpäevi sirelipõõsa juures, et leida see viie lehega õis.“ (*Ibid.*: 19.01.)

Juur vastab talle A. H. Tammsaare mõttega „Tee tööd, siis tuleb ka armastus.“ Kivirähk kasutas liialdust, rääkides, et *tema teeb viie lehega õie leidmiseks kaheksatunniseid tööpäevi*.

2.5.2. Probleemid ja mõtted elust enesest

Raadiosaate tutvustusel Raadio 2 kodulehel on kirjas, et saates lahatakse päevakajalisi probleeme. Päevakajaliste probleemide hulka loetakse ka komplikatsioone, mis võivad tekkida tulevikus.

2.5.2.1. Rahvastikuprobleemid

Arutelu algab Mart Juure kirjeldusega kogemusest mälumängus.

„Käisime Mnemoturniiril. See on selline karm kogemus, et kaks tundi tihedat informatsioonivoogu, kus inimesed kirjutavad ja esitavad küsimusi, kus me, neli lolli istume ja enamasti ei tea mitte midagi. See on meeletu koormus, ma jõudsin nüüd kodus magamas käia ja nüüd õhtul tulin jälle raadiosse“

„Mart, kui sa veel vanemaks saad, parkümmend aastat läheb mööda ja Eesti rahvastik kahaneb endise kiirusega, siis sa ei saagi koju magama minna enam, sest sa pead tegema ka neid saateid, mis on Mnemoturniiri ja meie saate vahepeal. Aga mina tulen ka sulle appi, ära muretse!“

„Pärast kahtekümmet aastat on Eesti demograafiline olukord ehk selline, kus kõiki Mnemoturniiri küsimusi esitangi mina, sest teisi tarku inimesi pole selleks ajaks enam jäänud. Need mõned targad kes on, on seal tarkade klubis, ja siis olen mina, Joaveskilt või kust iganes Kopsu külalt, ja siis saadan teile selliseid kelmikaid küsimusi“

„No ma arvan et meie põhiline kuulaja on Hannes Rumm, kelle küsimused on alati nii kuramuse rasked..“

„No Hannes on selline euroanalüütik natuke, tema on ka emigreerunud selleks ajaks“

„Te olete selles mõttes vastandid Reikopiga. Vaata, Markol on see, et tema just küsib, tema on nagu see Agu Sambla Joaveskilt, kes kutsub külla inimesi, esitab neile raskeid küsimusi, ja siis nemad häbiga lahkuvad. Aga sina oled selline positiivne vastand, et sina vastad.“
(Ibid.: 12.01.)

Mardi kogemus viib Kivirähki mõttekäigu demograafiaprobleemile – rahvastik vananeb. Kivirähk näitab kahel korral sõprust Mart Juurega: *ma tulen sulle appi, ära muretse; sina oled positiivne vastand*. Saates esineb pehmemat vulgarismi: *kuramuse rasked*, mis on ühtlasi kõnekeelne väljend.

2.5.2.2. Netflix Eestis

Raadiosaade salvestati pärast teadaannet, et filmistriimi (*stream*) teenust pakkuv Netflix on ka Eestis saadaval.

„Andrus, kas sul on kodus Netflix?“

„Ei mul ei ole selliseid asju kodus. Tähendab, mida sa küsisid? Lutikas või tarakan? Ei, mul on puhas kodu!“

„Mul õnnestus kodus taltsutada digiboks. Ta sööb mul juba peost ja tantsib kui ma trummi löön.“

„Ära arva nii. Täiskuu ajal muutuvad nad metsikuks. Siis on neil jooksuage. Selleks ajaks soovitatakse patareid välja võtta.“

„Ma ütlesin kodus digiboksile, et ma lähen nüüd raadiosse, sina söö see saade ära! Jäta kõik meelde, mis nad räägivad!“

„Neela alla ja pärast, kui ma tagasi tulen, situ välja!“

„Samas tahaks ka näha saadet „Eesti tippmodell“. Sellel hooajal hoiavad kõik Otepää inimesed põialt, kuna Otepää pole enam suusatajate linn, sest sel hooajal on saates oma Otepää poiss, kellele kõik Otepää inimesed põialt hoiavad.“

„See on nii naeruväärne, et tippmodellis on Otepää poiss? Mis mõttes? Supermodellis ei käi mehed. See on nagu naiste saun, sinna ei sobi mehed!“ (*Ibid.*: 12.01.)

Mart Juure küsimusele Netflix'i olemasolu kohta vastab Kivirähk, mängides asjatundmatut inimest: „Minu kodu on puhas!“, viidates eestlaste hirmule vööra suhtes. Esineb vulgarismi: *situ välja*. Käiakse välja mõte, et *naiste sauna ei sobi mehed*. Viidatakse „Libahundile“: *kesköö ajal muutuvad nad metsikuks*.

KOKKUVÕTE

Nagu on igal inimesel vanemad, on inimesel ka isikustiil. Mõned tahavad teistest erineda, teised tahavad jälle kellegi moodi olla. Iga inimese isikustiil on siiski unikaalne ja kordumatu nagu sõrmejalg. Soovisin teha uurimistöö just keelevaldkonnas ning otsustasin teemaks võtta Andrus Kivirähki, populaarse kirjaniku, keda loevad nii noored kui vanad. Mehe, kes on otsustanud käänata oma nime Kivirähk: Kivirähki, vastupidiselt EKI soovitudele

Kivirähk: Kiviräha. Alati tasasena tunduv laia silmaringiga mees. Milles peitub tema võlu, milline on tema isikustiil?

Oma uurimistööd alustasin teadmisega, et Kivirähk kirjutab lihtsasti loetavat humoorikat teksti. Nüüd saan, tuginedes enda kogutud andmetele, kindlalt väita, et Kivirähk kirjutab vägagi humoorikat teksti, kuid selle taga peituvad viited probleemidele ühiskonnas või mõtteviisis. Sellegipoolest ei suuda ka absurdsemad seigad ning võikamad kirjeldused kedagi külmaks jätta, kuna Kivirähk suudab ka süngest teemast naljakalt kirjutada.

Uurimistöö eesmärk oli teada saada, kuidas väljendub Andrus Kivirähki isikustiil tema raamatutes ning multimeediakanalites. Uurimistööst saab järeldada seda, et Kivirähk kasutab enim iroonilist ja groteskset stiili, lisaks palju ebaharilikke võrdlusi tavapärase olukordade või sündmuste kirjeldamisel; ning palju kujundlikke väljendeid, mis on ilukirjandusele omased. Barbarismid näitavad Kivirähki värvikate tegelaste päritolu või ajastut. Vulgarisme kasutab Kivirähk tegelase otsekõnes emotsioonist ajendatud väljahüüetes ning matslike kommete rõhutamisel lugejale.

Andrus Kivirähk viitab palju teistele tekstidele, otseselt või kaudselt, ja probleemidele ühiskonnas, kuid teeb seda läbi huumoriprisma ja/või kujundite. Intertekstuaalsuse kasutamine näitab kirjaniku avarat silmaringi ning leidlikkust erinevate karakterite enda teksti sobitamisel. Kuna enim viitab Kivirähk vene kirjandusele, siis võib järeldada, et ilmselt vaid vene kirjanduse kirju maailm suudab pakkuda Kivirähkile väärilist materjali. Irooniline ja sarkastiline stiil on tema tekstides valdav, mis jätab tema kirjutatud raamatutest mulje kui kujundlikust kriitikast ühiskonnaprobleemidele. Kõigist raamatutest kumab läbi märksõna Eesti, mis, ajaloo moonutatud kuju esitamisenä või ühiskonna kirjeldamisenä Kivirähki romaanides alati omal kohal on.

„Ivan Orava mälestustes“ rõhub Kivirähk russofoobiale, marurahvuslusele. Minategelane, eestiaegne sepp Ivan Orav, marurahvuslane, jutustab Eesti ajalugu kahe maailmasõja vahelisest ajast kuni taasiseseisvumiseni. Teoses on palju absurdsust, näiteks Molotovi-Ribbentropi paktist inspireerituna Pakti-nimelase tegelase loomine, kes hiljem füüsiliselt

kinni sõlmitakse; Kivirähkile omast üle-võlli-stiili; viiteid muule kirjandusele, sealhulgas ka laulutekstidele; Samuti palju groteskses stiilis viitamisi Nõukogude Venemaale, Vene nuhkide arvukuse rõhutamine; hea ja halva võimendatud vastandamine: kõik eestlaslik on väga hea ja venelastega seotud väga halb; kujundlikke väljendeid õnne õitsemisest kareda nõõri näitamiseni.

„Mees, kes teadis ussisõnu“ toob esile lõhestuva ning hääbuva kultuuri, põlise tallalakkumise, kangekaelsuse ja kergemeelsuse. Valdav on grotesk, iseäranis rõhutab Kivirähk lihtsameelsust, pannes selle omadusega tegelasi kõnelema absurdsete väljendite, käänatud tarkustega. Ka kangekaelsed, metsaellu kapseldunud metsaelanikud on „Ussisõnades“ kujutatud kui ropud ja teadmiste poolest vaesed. Võrreldes „Ivan Orava mälestustega“ on see romaan tundvalt melanhoolsem, kuna räägib loo ühe kultuuri hääbumisest, kuid sealjuures täis absurdsust, põnevust, aga ka roppust ja rõvedust ahvinimeste suguelundite kirjeldusest kuni karu väljaheidete keskel elamiseni.

Fantaasiaküllaste raamatute kõrval mõjub „Maailma otsas. Pildikesi maailma otsast“ väga tavalisena, ometi suudab ta sedagi kujunditega võrtsitada. Sisu poolest ei juhtu raamatus mitte midagi erilist, kuid tegelastele on antud absurdseid omadusi, näiteks jooksevad kõik mehed ühe neiu järel, kes ealeski ei oska neile eitavalt vastata. Loomulikult ei puudu eestlaste elu kirjeldusest ka Lauaviina joomine ja labaste keelendite pruukimine.

Fantaasiarikka ja tavalise elu sekka tunneb Kivirähk ka Eesti ajalugu, mida kirjeldab romaanis „Liblikas“ temale omase pika lauseehituse ja humoorika sisuga. Naljadena mõjuvad, kuid ajastutruud liialdavad kirjeldused mitmenädalasest kõndimisest õigel ajal kohale jõudmiseks ja peiviina kiirest pähe hakkamisest vastandavad pisut melanhoolsemat „Liblikat“ teistele Kivirähki teostele, jäädes seejuures siiski stiilipuhtaks ja Kivirähkile omaselt humoorikaks.

Samasugust stiili viljeleb Andrus Kivirähk ka koos Mart Juurega raadiosaates Rahva Oma Kaitse, kus kaks laia silmaringiga saatejuhti esitavad improviseeritud dialoogi päevakajalistest sündmustest. Groteskne ja ironiseeriv stiil on kuulaja jaoks kaasahaarav, lisaks on nende kahe juttu hea kuulata. Raadiosaates võimendetakse tihti päevakajalisi probleeme ning stereotüüpset inimeste suhtumist, luuakse fiktiivne karakter, kes antud probleemi või käitumismalli esindab. Neljas kuulatud saates sain kuulda bussiga sõitvatest haisvatest vanameestest ja aknast piiluvatest uudishimulikest vanaprouadest maakohtades, lisaks veel arutelu lauluoskusest, ebausust, purjutamisest, sekretäritööst, Netflixist.

Uurimistöö tegemise jooksul õppisin tekste vaatama analüüsiva pilguga, pidama vastu pikkadele öödele, teksti liigendama ning ennast inimesena tundma – leidsin endas taas kord

huvi kirjanduse vastu, millele aitas kaasa Kivirähki rohke intertekstuaalsuse kasutamine. Lisaks avastasin pärast järjekordset mitmetunnist kirjutamisprotsessi ennastki koostamas keerukaid, humoorika sisuga lauseid.

SUMMARY

Personal Style of Andrus Kivirähk

Andrus Kivirähk is a popular author in Estonia whose novels are selling in large numbers. He writes for children and also for grown-ups. For high school students, it is important to read Estonian literature, as foreign languages are pressuring on more and more and it changes children's usage of language: changes in sentence construction, poor choice of words.

Originally writing in Estonian, Andrus Kivirähk, a man with wide range of vocabulary, is a good choice as his books are constantly remembering correct word formation and figurative language.

The purpose of this study was to investigate the personal style of Andrus Kivirähk, and why he has become so popular as a writer. The current research paper is focused on four novels and four radio broadcast shows *Rahva Oma Kaitse*.

The main objective of the research paper was to confirm the fact that Kivirähk writes easily readable uplifting texts and figuratives, which form the personal style of Andrus Kivirähk.

The paper falls into two bigger chapters. Chapter one gives an overview of different styles and figurative phrases in the Estonian language. Chapter two concentrates on four novels and radio broadcasts. It contains the analysis of these novels, and shows the different styles and figurative phrases in Kivirähk's texts.

The study was carried out by reading the novels and listening to the broadcasts, writing down the sentences and explaining their meaning using the information given in the first paragraph of research paper.

The results confirmed that Kivirähk uses ironic, sarcastic and grotesque style, colourful figuratives and unexpected comparisons, which he often uses to indicate the pressure points of the society.

KASUTATUD KIRJANDUS

Tekstis viidatud kirjandus:

Annus, Epp; Epner, Luule; Järv, Ants; Olesk, Sirje; Süvalep, Ele; Vesker, Mart 2001. *Eesti Kirjanduslugu*. Tallinn: Koolibri

EE = Eesti Entsüklopeedia Internetis. *Grotesk*. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/grotesk3> (kasutatud 21.01.17)

EE = Eesti Entsüklopeedia Internetis. *Intertekstuaalsus*. <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/intertekstuaalsus> (kasutatud 22.01.2017)

Eesti Keele Instituudi kodulehekülj;
<http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?id=514&p=6&p1=3> (kasutatud 24.12.2016)

Hasselblatt, Cornelius 2016. *Eesti kirjanduse ajalugu*. Tallinn-Tartu: Tartu Ülikool

Mäger, Mart 1993. *Eesti keele õpik*. Tallinn: Koolibri

Raadio 2 kodulehekülj, Rahva Oma Kaitse rubriik; <http://r2.err.ee/rahvaomakaitse> (kasutatud 28.12.16)

Rooste, Jürgen 2007. *Kivirähk, mädahais ja puretud rahvuslik kehand* – Sirp, 16. veebruar

Siirak, Erna 1971. *Stiil kui sõnakunsti fenomen*. „Looming“ nr 3.

Sööt, Bernard 1966. *Kirjandusteooria*. Tallinn: Valgus

Talvist, Tiiu 2013. *Andrus Kivirähk: naljamees, kes mõtleb tõsistest asjadest*. Kodutohtri kodulehekülj, 28. aprill; <http://www.kodutohter.ee/naljamees-kes-motleb-tosistestasjadest/> (kasutatud 24.12.2016)

Villand, Leo 1978. *Stiilivaatlusi kirjandustunnis*. Tallinn: Valgus

Väljataga, Märt 2007. *Suure eesti romaani ootel*. – Sirp eri: kirjandus Eestist, 31. august

Uurimuseks kasutatud kirjandus:

Kivirähk, Andrus 1999. *Liblikas*. Tallinn: Tuum

Kivirähk, Andrus 2001. *Ivan Orava mälestused ehk Minevik kui helesinised mäed*. Tallinn: Varrak

Kivirähk, Andrus 2007. *Mees, kes teadis ussisõnu*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus
Kivirähk, Andrus 2013. *Maailma otsas. Pildikesi heade inimeste elust*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus

Kivirähk, Andrus; Mart Juur (Saatejuhid) 12.01.2016. *Rahva Oma Kaitse* [Raadiosaade] Tallinn: Raadio 2. <http://r2.err.ee/v/rahvaomakaitse/archive/85a18620-4adc-404d-9354bef3fa22fb67/rahva-oma-kaitse> (kasutatud 08.08.2016)

Kivirähk, Andrus; Mart Juur (Saatejuhid) 19.01.2016. *Rahva Oma Kaitse* [Raadiosaade] Tallinn: Raadio 2. <http://r2.err.ee/v/rahvaomakaitse/archive/a9e89406-a3b4-443f-a556-25efcaf370ca/rahva-oma-kaitse> (kasutatud 18.08.2016)

Kivirähk, Andrus; Mart Juur (Saatejuhid) 09.02.2016. *Rahva Oma Kaitse* [Raadiosaade] Tallinn: Raadio 2. <http://r2.err.ee/v/rahvaomakaitse/archive/f80d28e6-b633-4af0-ac1a-5c1a03bc2d93/rahva-oma-kaitse> (kasutatud 09.11.2016)

Kivirähk, Andrus; Mart Juur (Saatejuhid) 06.09.2016. *Rahva Oma Kaitse* [Raadiosaade] Tallinn: Raadio 2. <http://r2.err.ee/v/rahvaomakaitse/archive/83b5683f-8a04-41f4-9853977a11ea1c77/rahva-oma-kaitse> (kasutatud 14.10.2016)